

Staking en collectieve actie in de naoorlogse Belgische rechtspraak en rechtsleer

Isabelle Van Hiel – Assistent Vakgroep Sociaal Recht UGent

De maatschappelijke realiteit leert eens te meer dat het recht nooit op de feiten vooruitloopt en dat in de afwezigheid van wettelijke norm de mens zeer vindingrijk kan zijn¹.

Inleiding

Hoewel de staking al in 1921 werd gedecriminaliseerd, kreeg het stakingsrecht pas in 1990 een uitdrukkelijke wettelijke erkenning in de Belgische rechtsorde met de ratificatie van het Europees Sociaal Handvest. Bij gebrek aan wettelijk kader werden het stakingsrecht en vooral de grenzen ervan, beoordeeld door rechtspraak en doctrine. Sociale conflicten gaven aanleiding tot reflecties over de gevolgen van staking op arbeidsovereenkomst zoals de vraag of de staking de arbeidsovereenkomst beëindigt of schorst, dan wel een dringende reden uitmaakt. Deze bijdrage beoogt ter gelegenheid van de 30ste verjaardag van het arrest *De Bruyne*² te grasduinen in zestig jaar rechtsleer en rechtspraak en daarbij aan te geven hoe de opvattingen ten aanzien van collectieve acties sinds de tweede wereldoorlog evolueerden.

I. Tot 1967: de eenzijdige beëindiging van de arbeidsovereenkomst

A. De vraag naar de gevolgen van de staking op de arbeidsovereenkomst

In 1921 werd het artikel 310 uit het Strafwetboek geschrapt en een wet gestemd over de vrijheid van vereniging³. Door de afschaffing van het coalitieverbod verhinderde de wetgeving niet langer het maken van voorafgaande afspraken die noodzakelijkerwijze aan de basis liggen van elke staking⁴. Dit betekende echter niet dat de staking als recht werd erkend. De staking werd beschouwd als een vrijheid: ze was niet verboden, maar kreeg ook geen specifieke bescherming⁵. Zo bepaalde de wetgeving niet wat de gevolgen waren van de staking op de individuele arbeidsovereenkomst. Opeenvolgende pogingen om het stakingsrecht te erkennen en tegelijk te reguleren stuitten op het verzet van de sociale partners. Derhalve bleef de inbreng van de wetgever beperkt tot uitwerken van een kader voor prestaties van algemeen belang⁶ en het invoeren van gelijkstellingen voor sociale zekerheid, welke de arbeidsrechtelijke situatie ongemoeid lieten. De afwezigheid van een wettelijk kader leidde tot een grote beoordelingsvrijheid voor de rechtspraak en de doctrine die evenwel poogden de gewijzigde maatschappelijke realiteit te verzoenen met de strengheid van het gemeen verbintenissenrecht.

¹ G. VIDTS, « Werkstaking en individuele arbeidsovereenkomst » in R. BLANPAIN en MERTENS-DANIELS, *De werkstaking in de welvaartstaat*, XVIIIe Interuniversitair Rechtscongres, Leuven, Universitaire Boekhandel, 1966, 149.

² In 2011 was het eveneens negentig jaar geleden dat het coalitieverbod werd afgeschaft, vijftig jaar geleden dat het Europees Sociaal Handvest tot stand kwam en twintig jaar geleden dat de ontslagbescherming voor personeelsafgevaardigden werd uitgebreid.

³ Wet van 24 mei 1921 tot waarborging der vrijheid van vereniging, *BS* 28 mei 1921.

⁴ P. HORION, « Le droit de grève », noot onder W.R Charleroi 6 juli 1965, *RCJB* 1966, 253.

⁵ L. P. SUETENS, « De werkstaking in het Belgisch privaatrecht », *Arbbl.* 1962, 935.

⁶ Wet van 19 augustus 1948 betreffende de prestaties van algemeen belang in vreedstijd, *BS* 21 augustus 1948.

De vraag of de staking de arbeidsovereenkomst beëindigde dan wel schorste gaf in de jaren 1950 en 1960 aanleiding tot uiteenlopende antwoorden in de rechtspraak en levendige discussies in de rechtsleer. We moeten er hierbij aan herinneren dat voor de tweede wereldoorlog en nog tot begin jaren 1950 de meerderheidsstrekking in de rechtspraak⁷ oordeelde dat de werknemer door te staken en zijn arbeidsovereenkomst derhalve niet uit te voeren, zijn arbeidsovereenkomst onregelmatig beëindigde waardoor hij een opzeggingsvergoeding verschuldigd was aan de werkgever. Staken was alleen mogelijk wanneer een arbeidsovereenkomst van bepaalde duur afgelopen was, een opzeg werd gedaan bij een arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur of de *exceptio non adimpleti contractus* werd ingeroepen⁸. Deze theorie die zich baseerde op artikel 1134 BW, werd de absolute verbrekingsleer genoemd. Ze werd al vroeg bekritiseerd, omdat ze het bestaan van de overeenkomst zou verwarren met de uitvoering ervan. Werd het overeengekomen werk niet uitgevoerd omwille van staking, dan volgde daar volgens de tegenstanders die zich steunden op artikel 1184 B.W., niet uit dat de arbeidsovereenkomst had opgehouden te bestaan. Overeenkomsten met opeenvolgende prestaties doven niet uit wanneer een der prestaties tijdelijk niet wordt geleverd⁹. Bij niet-uitvoering van de verbintenissen kan de ontbinding alleen worden toegestaan door de rechter¹⁰. Volgens RIGAUX¹¹ paste de werkrechtssraad te Bergen op 30 december 1948¹² de theorie voor het laatst toe. De werkrechtssraad oordeelde dat een werknemer die had gestaakt buiten de periode vermeld in de aanzegging onregelmatig zijn arbeidsovereenkomst had beëindigd en dus een opzeggingsvergoeding aan de werkgever moest betalen. Dat de werkrechtssraad bij haar evaluatie rekening hield met de aanzegging gedaan door de vakbondssecretaris, duidt er evenwel op dat nieuwe tijden zich aankondigen.

Al in een artikel dat in 1948 verscheen in *TSR*, maakt VAN DEN BERGHE melding van de ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog van een concept van “wettige staking”. De wettige staking is een staking voorafgegaan door zekere formaliteiten, zoals een aanzegging en een verzoeningsprocedure. Wanneer de verzoening mislukt, zijn de werknemers gerechtigd tot staking over te gaan¹³. Bepalingen over aanzegging en verzoening maakten in de periode vlak na de Tweede Wereldoorlog al deel uit van de akkoorden van verschillende paritaire commissies. De idee leefde dat de tijd rijp was voor een wettelijke regeling. Tijdens de nationale arbeidsconferentie werd op 30 maart 1948 door de sociale partners een aanbeveling aangenomen over het geven van een stakingsaanzegging¹⁴. Deze aanbeveling werd later overgenomen in het wetsontwerp Troclet ingediend in de zitting 1947-48¹⁵ en heropgenomen in het

⁷ Zie voor rechtspraak L. P. SUETENS, “De werkstaking in het Belgisch privaatrecht”, *Arbbl.* 1962, 941, vn. 13; M. RIGAUX, “Het Hof van Cassatie en de problematiek van de gevolgen van de werkstaking op de individuele arbeidsovereenkomst”, Noot onder Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 987.

⁸ F. JORIS, “De juridische gevolgen van de staking op het arbeidscontract”, *TSR* 1954, 46.

⁹ G. GOETHALS, “De staking”, *TSR* 1960, 238.

¹⁰ L. SUETENS, “De staking en de individuele arbeidsovereenkomsten”, *TSR* 1959, 116.

¹¹ M. RIGAUX, “Het Hof van Cassatie en de problematiek van de gevolgen van de werkstaking op de individuele arbeidsovereenkomst”, Noot onder Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 987.

¹² Werkr. R. Bergen 30 december 1948, *TSR* 1949, 222-224, met noot.

¹³ E. VAN DEN BERGHE, “Staking: Schorsing of verbreking van het arbeidskontraat”, *TSR* 1948, 131. Zie E. VAN DEN BERGHE, “Overzicht van de ontwikkeling der Rechtspraak en Rechtsleer over de juridische gevolgen van staking”, *RW* 1947-48, 1142-1143.

¹⁴ *Arbbl* 1948, 213.

¹⁵ *Parl. St. Kamer* 1947-48, nr. 604, *TSR* 1948, 137-138.

wetsvoorstel Major^{16 17}. De wettelijke regeling kwam er echter niet, maar het concept “wettige staking” bleef een grote aantrekkingskracht uitoefenen.

B. De verschillende theorieën

Onder invloed van de Franse rechtspraak en rechtsleer waarnaar geregeld werd verwezen¹⁸, ontwikkelde de doctrine in de jaren 1950 en 1960 verschillende theorieën over de gevolgen van de staking op de arbeidsovereenkomst. SUETENS onderscheidde drie theorieën: de reeds vermelde verbrekingstheorie, de theorie van de wanprestatie en de schorsingstheorie. Tijdgenoot VIDTS merkte evenwel op dat het een “vrij theoretisch dispuut” betrof¹⁹. In de praktijk sloten de vakorganisaties na de staking CAO's waarin bedongen werd dat de stakers terug in dienst werden genomen met behoud van anciënniteit en dat de werkgever afstand deed van het recht op vergoeding²⁰.

1. De verbrekingstheorie – absolute versus gematigde vorm

De verbrekingstheorie kende verschillende varianten. In de eerste versie werd de niet-uitvoering van de bedongen arbeid gelijkgesteld met de beëindiging van de arbeidsovereenkomst. In een tweede variant werd uit de deelneming aan de staking de wil tot beëindiging van de arbeidsovereenkomst afgeleid. Door te staken gaven de werknemers aan dat ze onder gunstigere arbeidsvoorwaarden wilden werken. Ze wensten dus de bestaande overeenkomst niet meer na te leven waardoor ze deze verbraken²¹. Omdat de werknemer zelf de arbeidsovereenkomst beëindigt, is de werkgever niet verplicht de werknemer opnieuw tewerk te stellen en kan hij in principe zelfs een vergoeding van de werknemer eisen. Wordt het werk hervat, dan zal een nieuwe arbeidsovereenkomst worden gesloten zonder behoud van anciënniteit²².

In de jaren 1950 maakte de absolute versie van de verbrekingstheorie plaats voor een “gematigde” variant. ROELS wijst erop dat de rechtspraak voor de doctrine afstand nam van de absolute verbrekingstheorie²³. In de genuanceerde versie volstaat de loutere deelneming aan een werkstaking niet meer opdat de arbeidsovereenkomst als beëindigd zou worden beschouwd. Er is tevens vereist dat de werknemers beoogden de arbeidsvoorwaarden te wijzigen²⁴. Zo werd de staking niet geacht de arbeidsovereenkomst te beëindigen wanneer de werknemers de *exceptio non adimpleti contractus* konden invoeren, omdat de werkgever in gebreke bleef zijn verbintenis uit te voeren. Ook bij overmacht

¹⁶ Parl. St. Kamer, bijzondere zitting 1950, nr. 56.

¹⁷ G. GOETHALS, “De staking”, TSR 1960, 239; M. RIGAUX, *Staking en bezetting naar Belgisch recht*, Antwerpen, Kluwer, 1979, 65.

¹⁸ Zie bv. G. GOETHALS, “Het stakingsrecht in de Franse wetgeving en rechtspraak”, TSR 1958, 81-88, maar ook L. P. SUETENS verwijst vaak naar de Franse rechtspraak en doctrine.

¹⁹ G. VIDTS, « Werkstaking en individuele arbeidsovereenkomst » in R. BLANPAIN en MERTENS-DANIELS, *De werkstaking in de welvaartstaat*, XVIIIe Interuniversitair Rechtscongres, Leuven, Universitaire Boekhandel, 1966, 149.

²⁰ R. BLANPAIN, *Handboek Belgisch arbeidsrecht*, 2de uitgave, Gent, 1968, E. Story Scientia, 1968, 415.

²¹ L. P. SUETENS, “De werkstaking in het Belgisch privaatrecht”, *Arbbl.* 1962, 940.

²² G. VIDTS, « Werkstaking en individuele arbeidsovereenkomst » in R. BLANPAIN en MERTENS-DANIELS, *De werkstaking in de welvaartstaat*, XVIIIe Interuniversitair Rechtscongres, Leuven, Universitaire Boekhandel, 1966, 148.

²³ R. ROELS, “La grève et les conséquences sur les relations contractuelles », *JTT* 1977, 229-232.

²⁴ L. P. SUETENS, “De werkstaking in het Belgisch privaatrecht”, *Arbbl.* 1962, 942.

of wanneer de staking uitbrak omwille van een oorzaak buiten de arbeidsovereenkomst, zoals een politieke staking of solidariteitsstaking, werd de arbeidsovereenkomst geschorst²⁵.

Voor de werkrechtshoven riepen werknemers daarom regelmatig het ordewoord van de vakbond in als overmacht. De werkrechtshoven van beroep van Brussel erkende op 27 oktober 1950²⁶ dat de werknemer die lid is van een vakbond zich in de morele onmogelijkheid bevindt om te werken wanneer zijn vakbond een staking uitroept, en beschouwde de arbeidsovereenkomst derhalve als geschorst. Eerder, op 27 april 1950, had de werkrechtshoven van beroep al geweigerd de deelname van een werknemer aan een staking georganiseerd door de vakbond waarbij hij is aangesloten als een dringende reden te beschouwen. De werknemer kon immers niet worden verweten het ordewoord van zijn vakbond te volgen²⁷. In zijn noot onderschrijft VEROUGSTRAETE de uitspraak en wijst hij op het verschil tussen regelmatige en onregelmatige stakingen, een regelmatige staking is georganiseerd met steun van de vakbond en wordt voorafgegaan door een aanzegging. De werkrechtshoven van Waver stelde echter op 25 april 1953²⁸ geen overmacht vast in hoofde van een vakbondsafgevaardigde die afwezig was om een stakingsactie te begeleiden.

Ook de werkloosheidscommissie van beroep die op 5 januari 1962²⁹ oordeelde over het recht op werkloosheidsuitkeringen van enkele werknemers die waren ontslagen nadat zij hadden gestaakt tegen het ontslag van drie collega's, maakte gebruik van de gematigde variatie van de verbrekingstheorie. Volgens de commissie hadden de stakende werknemers niet de bedoeling om een wijziging van hun arbeidsvoorwaarden te bekomen. Ze hadden dus niet de wil geuit om hun arbeidsovereenkomst te beëindigen en de werkgever had zelf eenzijdig de arbeidsovereenkomst beëindigd³⁰.

2. De theorie van de wanprestatie of feitelijke schorsing

Volgens de door SUETENS zelf verdedigde theorie van de wanprestatie maakt de deelname aan een staking een feitelijke schorsing uit, maar blijft het een wanprestatie die een motief voor de beëindiging van de overeenkomst kan zijn. In de gewijzigde sociaal-economische omstandigheden wordt de wanprestatie niet als op zichzelf ernstig genoeg beschouwd om de onmiddellijke beëindiging te rechtvaardigen, tenzij in concrete gevallen, wegens bijkomende elementen. De professionele staking kan, wanneer ze wordt gebruikt als uiterste middel, na uitputting van de onderhandelingen en mits een aanzegging, in de huidige arbeidsverhoudingen als normaal worden beschouwd. De werkstaking moet op

²⁵ L. P. SUETENS, "Het recht, de rechter en de werkstaking", *TPR* 1968, 20-21.

²⁶ Werk. R. Beroep Brussel 27 oktober 1950, *TSR* 1951, 178-184, met noot.

²⁷ W.R. beroep Brussel 27 april 1950, *JT* 1951, 354-355, met noot W. VEROUGSTRAETE. Zie ook P. HORION, *Verslag nopens het Belgisch recht – Staking en uitsluiting*, Luxemburg, 1961: op de leden van de vakbond rust de plicht te staken wanneer de organen van de vakbond daar overeenkomstig de statuten toe hebben beslist.

²⁸ Werk. Raad Waver 25 april 1953, *TSR* 1954, 236-241, met noot A. LAGASSE.

²⁹ Comm. Beroep (Werkl.) 5 januari 1962, *TSR* 1962, 171-174, met noot L. P. SUETENS.

³⁰ Andere uitspraken die de gematigde verbrekingsleer toepassen, worden vermeld in L. P. SUETENS, "De werkstaking in het Belgisch privaatrecht", *Arbbl.* 1962, 942, vn. 19.

zichzelf als behoorlijk of ten hoogste een lichte fout worden gezien³¹. De visie van SUETENS wordt gedeeld door DEBOUVER³².

VIDTS stelt dat deze theorie zeer snel weerklank vond in rechtspraak³³. De uitspraak van de werkrechtshoofdraad van Oostende van 4 november 1957³⁴ kan worden gezien als een illustratie van de theorie van de feitelijke schorsing. De werkrechtshoofdraad meent dat in de huidige sociale omstandigheden de staking met het oog op de verbetering van de arbeidsvoorwaarden moet worden beschouwd als een schorsing, want als de staking automatisch de verbreking van de arbeidsovereenkomst zou meebrengen, zou aan de arbeiders elke uitoefening van het stakingsrecht worden ontnomen. In sommige omstandigheden, zoals bij een wilde staking of een staking zonder sociale doeleinden, kan de werkgever de staking als een zware fout beschouwen die hem toelaat verbreking te vorderen, maar niet in het geval waarover de werkrechtshoofdraad oordeelde³⁵.

3. De schorsingstheorie of wettige schorsing

De schorsingstheorie beschouwt de deelneming aan een staking niet als een verbreking van de overeenkomst of als een wanprestatie, maar als een schorsing. De aanhangers van deze theorie beschouwen het stakingsrecht als het noodzakelijk gevolg van het coalitierecht en als deel uitmakend van elke arbeidsovereenkomst³⁶, ook al is dit nergens in het positief recht geschreven³⁷. De eenzijdige beëindiging druist immers in tegen de geest van het arbeidsrecht en leidt tot inhumane gevolgen³⁸. Bovendien erkent de wetgeving stilzwijgend het recht tot staking via onder andere de gelijkstellingen in de sociale zekerheid³⁹. De schorsing is wettig en doet geen afbreuk aan het voortbestaan van de arbeidsovereenkomst⁴⁰. Toch kan de deelname aan een als onrechtmatig gekwalificeerde staking nog steeds een zware fout uitmaken uit die de onmiddellijke verbreking van de arbeidsovereenkomst rechtvaardigt⁴¹. Dat blijkt uit twee in *TSR* gepubliceerde uitspraken van de werkrechtshoofdraden van Antwerpen⁴² en Verviers⁴³: hoewel de werknemer het recht wordt toegekend om te staken, maakt zijn deelname aan een staking zonder aanzegging en respect voor vredesplicht of verzoeningsprocedures,

³¹ L. P. SUETENS, "De werkstaking in het Belgisch privaatrecht", *Arbbl.* 1962, 951-952.

³² L. DEBOUVER, "Het stakingsrecht in België", *RW* 1962-63, 415-416.

³³ G. VIDTS, « Werkstaking en individuele arbeidsovereenkomst » in R. BLANPAIN en MERTENS-DANIELS, *De werkstaking in de welvaartstaat*, XVIIIe Interuniversitair Rechtscongres, Leuven, Universitaire Boekhandel, 1966, 157-158.

³⁴ Werkr. Raad Oostende 4 november 1957, *TSR* 1961, 289-291, met noot.

³⁵ Andere uitspraken die de theorie van de wanprestatie toepassen, worden vermeld in L. P. SUETENS, "De werkstaking in het Belgisch privaatrecht", *Arbbl.* 1962, 951, vn. 53bis.

³⁶ De stelling dat de staking een recht is dat inherent is aan de arbeidsovereenkomst, kan ook worden teruggevonden in het reeds vermelde vonnis van de Werkrechtshoofdraad van Waver: zie vn. 27.

³⁷ L. MERCHERS, "Een collectief verschijnsel van het arbeidsrecht: de staking" in *Professor Fernand van Goethem*, Leuven, 1964, rn. 18-19.

³⁸ L. MERCHERS, "Een collectief verschijnsel van het arbeidsrecht: de staking" in *Professor Fernand van Goethem*, Leuven, 1964, rn. 25.

³⁹ R. ROCH, "Verbreekt of schorst de staking de arbeids- of bediendencontracten?", *Arbbl.* 1950, 1381.

⁴⁰ L. P. SUETENS, "De werkstaking in het Belgisch privaatrecht", *Arbbl.* 1962, 944.

⁴¹ L. P. SUETENS, "Het recht, de rechter en de werkstaking", *TPR* 1968, 17-18.

⁴² Werkr. R. Antwerpen 13 maart 1962, *TSR* 1962, 217-221, met noot L. P. SUETENS.

⁴³ Werkr. R. Verviers 7 september 1962, *TSR* 1962, 319-321.

een dringende reden uit. Een staking uitgeroepen door de vakbond en met naleving van de aanzeggings- en verzoeningsprocedures zal echter geen zware fout uitmaken⁴⁴.

De feitelijke en de wettige schorsing hebben gemeen dat in beide theorieën de deelneming aan een staking onbestraft blijft, tenzij begeleidende omstandigheden er een zware fout van maken. Het verschil zit er hierin dat bij de feitelijke schorsing het foutief karakter van de handeling blijft bestaan⁴⁵. De niet-uitvoering van de arbeidsovereenkomst is een schending van de aangegane verbintenissen en dus een contractuele fout, maar ze is te licht om nog een schadevergoeding of een onmiddellijke beëindiging te verantwoorden. Uit de rechtspraak valt niet altijd even gemakkelijk op te maken welke theorie de werkrechtshoofdraden toepast. De werkrechtshoofdraden van Mechelen⁴⁶ lijkt in 1958 de theorie van de wettige schorsing toe te passen. In een geschil dat eigenlijk handelde over een arbeidsovereenkomst voor een bepaald werk, verwees de werkrechtshoofdraden naar haar vaste rechtspraak op basis waarvan de staking de arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur schorst. Dat was evenwel niet het geval voor een arbeidsovereenkomst voor bepaald werk, die werd onregelmatig beëindigd bij staking⁴⁷.

Opvallend is dat de theorieën niet successieel, maar gelijktijdig in de rechtsleer voorkomen⁴⁸. Zo pleitte ROCH al in 1950 voor de schorsing⁴⁹, terwijl VINCENT in 1961 nog de verbrekingstheorie verdedigt. Anders dan voor ROCH, is de staking voor VINCENT geen recht, maar een loutere vrijheid, in die zin dat ze niet strafrechtelijk gesanctioneerd is. Ze is toegelaten en niet meer dan dat, zodat degenen die er gebruik van maken er maar zelf de gevolgen van moeten dragen⁵⁰. Toch winnen de gematigde verbrekingstheorie en de schorsingstheorie met het verstrijken van de jaren veld⁵¹. Stelt ROCH in 1950 nog vast dat zijn schorsingstheorie “in strijd (is) met de opvatting van de meeste Belgische auteurs en rechtbanken”⁵², tegen 1968 zouden volgens SUETENS de meeste van zijn tijdgenoten een “genuanceerde vorm van de theorie van de wanprestatie” voorstaan⁵³. Belangrijk in de evolutie zou de Werkrechtshoofdraden van beroep van Luik zijn geweest die vanaf eind jaren 1950, begin jaren 1960 begint

⁴⁴ P. HORION, “Le droit de grève”, *RCJB* 1966, 257-258.

⁴⁵ L. P. SUETENS, “De werkstaking in het Belgisch privaatrecht”, *Arbbl.* 1962, 954.

⁴⁶ Werkr. R. Mechelen 7 oktober 1958, *JT* 1959, 29-30, met noot M. POLAIN.

⁴⁷ Andere uitspraken die de wettige schorsing toepassen, worden vermeld in L. P. SUETENS, “De werkstaking in het Belgisch privaatrecht”, *Arbbl.* 1962, 945, vn. 27.

⁴⁸ M. RIGAUX, “Het Hof van Cassatie en de problematiek van de gevolgen van de werkstaking op de individuele arbeidsovereenkomst”, Noot onder Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 987.

⁴⁹ R. ROCH, “Verbreekt of schorst de staking de arbeids- of bediendencontracten?”, *Arbbl.* 1950, 1381.

⁵⁰ L. VINCENT, “La grève et les contrats de travail et d’emploi”, *JT* 1961, 419.

⁵¹ L. FRANCOIS, « La Cour de Cassation et le « droit » de grève », *JTT* 1971, 121; P. HORION, “Le droit de grève”, *RCJB* 1966, 256; M. RIGAUX, “Het Hof van Cassatie en de problematiek van de gevolgen van de werkstaking op de individuele arbeidsovereenkomst”, Noot onder Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 987-988; R. ROELS, “La grève et les conséquences sur les relations contractuelles », *JTT* 1977, 229; E. VAN DEN BERGHE, “Overzicht van de ontwikkeling der Rechtspraak en Rechtsleer over de juridische gevolgen van staking”, *RW* 1947-48, 1142-1143.

⁵² R. ROCH, “Verbreekt of schorst de staking de arbeids- of bediendencontracten?”, *Arbbl.* 1950, 1386.

⁵³ L. P. SUETENS, “Het recht, de rechter en de werkstaking”, *TPR* 1968, 22-23. Zie ook R. BLANPAIN, *Handboek Belgisch arbeidsrecht*, 2de uitgave, Gent, 1968, E. Story Scientia, 1968, 412.

aan te nemen dat de staking de arbeidsovereenkomst niet beëindigt, maar schorst⁵⁴. Auteurs wijzen op de invloed van HORION die voorzitter was van de werkrechtshoofdraden⁵⁵.

Tussen de gematigde verbrekingstheorie en de schorsingstheorie bestond een merkwaardig meningsverschil over de geoorloofdheid van de politieke staking. De gematigde verbrekingstheorie ziet de politieke staking als een uitzondering op het principe dat de arbeidsovereenkomst wordt beëindigt bij staking. Omdat de politieke staking geen wijziging van de arbeidsvoorwaarden tot doel heeft, werkt ze schorsend. Voor de theorie van de feitelijke schorsing maakt de politieke staking net wel een reden uit om de arbeidsovereenkomst te beëindigen. Alleen professionele stakingen schorsen de arbeidsovereenkomst. De staking die gericht is tegen de overheid zal een zware fout uitmaken die aanleiding kan geven tot schadeloosstelling of ontslag zonder opzeg of vergoeding. Volgens SUETENS verbreekt de werknemer immers de sociale solidariteit waardoor de werkgever geen vertrouwen meer in hem meer kan hebben⁵⁶. GOETHALS wijst er echter op dat de politieke staking nog met moeite te onderscheiden is van de andere, daar de vakbeweging steeds meer deelneemt aan het politieke leven⁵⁷. De uitzondering die de gematigde verbrekingsleer voorziet in het geval van een politieke staking, kreeg een plaats in de rechtspraak en rechtsleer van de jaren 1960. Vele geschillen die in die periode voor de werkrechtshoofdraden kwamen, waren immers het gevolg van de nationale stakingsbeweging tegen de Eenheidswet⁵⁸.

C. Het cassatiearrest van 1967

De stakingsgolf tegen de Eenheidswet lag ook aan de basis van het cassatiearrest van 1967. Vier werknemers die deelnamen aan de stakingsbeweging, worden achteraf niet meer tot de fabriek toegelaten. Ze stellen een vordering in tot betaling van een opzegvergoeding, een eis die zowel wordt toegekend in eerste aanleg als in beroep. De werkrechtshoofdraden van beroep, te Luik, past in haar beslissing van 8 juli 1965 de gematigde verbrekingsleer toe. Omdat de stakingsactie gericht was tegen de regering en niet tegen de werkgever, oordeelt ze dat de stakers niet de bedoeling hadden om de arbeidsovereenkomst te verbreken. Ook het Hof van Cassatie neemt in haar arrest van 23 november 1967⁵⁹ afstand van de verbrekingstheorie. Het Hof stelt, op advies van advocaat-generaal COLARD, dat de deelname aan een staking op zichzelf niet de wil inhoudt om de arbeidsovereenkomst te beëindigen en geen beëindiging uitmaakt, maar slechts een schorsing. De oorzaken van schorsing vermeld in de Arbeidsovereenkomstenwet waren bijgevolg niet limitatief⁶⁰. Het Hof sprak zich hierbij niet expliciet uit over het feitelijk of wettig karakter van de schorsing, wat aanleiding gaf tot uiteenlopende

⁵⁴ P. HORION, "Le droit de grève", *RCJB* 1966, 257-258.

⁵⁵ L. FRANCOIS, « La Cour de Cassation et le « droit » de grève », *JTT* 1971, 121; M. JAMOULLE, « Le droit de la grève en Belgique : évolutions et perspectives », *Soc. Kron.* 2003, 368.

⁵⁶ L. P. SUETENS, "De werkstaking in het Belgisch privaatrecht", *Arbbl.* 1962, 957-958.

⁵⁷ G. GOETHALS, "De staking", *TSR* 1960, 242.

⁵⁸ Zie bv. Werkr. R. Antwerpen 15 maart 1962, *TSR* 1962, 217; Werkr. R. Antwerpen 13 maart 1962, *TSR* 1962, 217; Werkr. R. beroep Antwerpen 26 april 1963, *RW* 1963-64, 202; Werkr. R. Brussel 7 november 1963, *TSR* 1964, 23.

⁵⁹ Cass. 23 november 1967, *Arr Cass* 1968, 421; *Pas* 1968, I, 393; *TSR* 1967, 351, met noot M. MAGREZ; *JT* 1968, 41, concl. O.M.; *RCJB* 1968, 401, met noot M. MAGREZ.

⁶⁰ W. VAN ECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 265.

interpretaties⁶¹. SUETENS interpreteert het arrest zo dat de verbrekingstheorie volledig wordt verworpen en Hof van Cassatie de staking als een wettige schorsing erkent⁶², terwijl FRANCOIS ten stelligste ontkent dat het Hof de staking als een wettige schorsing beschouwt⁶³.

Hoe dan ook, na het arrest van 1967 verliest de verbrekingstheorie haar aantrekkingskracht. Algemeen wordt aanvaard dat de staking de arbeidsovereenkomst schorst. In de rechtsleer blijft discussie over de aard van de schorsing – feitelijk of wettig, maar deze discussie vindt weinig weerklank in de rechtspraak⁶⁴. De rechtspraak beperkt zich ertoe te wijzen naar het cassatiearrest⁶⁵, terwijl volgens RIGAUX⁶⁶ ook in de rechtsleer het onderzoek naar het juridisch statuut van de staking niet ten gronde wordt aangepakt. De interesse verschuift naar de vraag onder welke omstandigheden de staking een zware fout kan uitmaken.

II. Tussen 1967 en 1991: Van stakingsrecht tot recht op collectieve actie

A. Het onderscheid tussen de geoorloofde en de ongeoorloofde staking

Tegelijk met de evolutie van verbreking naar schorsing werden bescheiden pogingen ondernomen om de staking te reglementeren. Een eerste initiatief kwam van de sociale partners, met het nationaal akkoord over het statuut van de vakbondsafvaardiging, gesloten tijdens de nationale arbeidsconferentie van 16 en 17 juni 1947. Het artikel 6, e, bepaalde dat de paritaire commissies de maatregelen dienen te preciseren die moeten worden genomen om stakingen te voorkomen en de verzoening van conflicten aan te moedigen. Tijdens de nationale arbeidsconferentie werd op 30 maart 1948 zoals boven vermeld ook een aanbeveling aangenomen om de staking te laten voorafgaan door een aanzegging. In 1971 werd een nieuwe CAO gesloten over het statuut van de vakbondsafvaardiging⁶⁷. Artikel 26 van CAO nr. 5 bepaalt dat de paritaire comités de te nemen maatregelen en de aanzegging zullen bepalen om voorbarige stakingen te vermijden en de bijlegging van conflicten te bevorderen, desgevallend door tussenkomst van het paritair comité of zijn verzoeningsbureau. Het bestaan in de CAO's van bepalingen die procedures voor verzoening en aanzegging vastlegden, voedde de idee dat de staking geoorloofd was, voor zover ze voldeed aan de door de sociale partners afgesproken voorwaarden. Stakingen die niet aan deze voorwaarden voldeden, werden als onregelmatig beschouwd⁶⁸.

1. De ongeoorloofde staking als dringende reden

⁶¹ M. JAMOULLE, "Le droit de la grève en Belgique: évolutions et perspectives", *Soc. Kron.* 2003, 368; M. RIGAUX, "Het Hof van Cassatie en de problematiek van de gevolgen van de werkstaking op de individuele arbeidsovereenkomst", Noot onder Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 990; R. ROELS, "La grève et les conséquences sur les relations contractuelles", *JTT* 1977, 229.

⁶² L. P. SUETENS, "Het recht, de rechter en de werkstaking", *TPR* 1968, 23-30.

⁶³ L. FRANCOIS, « La Cour de Cassation et le « droit » de grève », *JTT* 1971, 133-136.

⁶⁴ M. RIGAUX, "Het Hof van Cassatie en de problematiek van de gevolgen van de werkstaking op de individuele arbeidsovereenkomst", Noot onder Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 990.

⁶⁵ Zie bv. Arbh. Brussel 17 september 1979, *JTT* 1980, 60; Arbrb. Charleroi 5 april 1982, *JTT* 1983, 35-36.

⁶⁶ M. RIGAUX, *Staking en bezetting naar Belgisch recht*, Antwerpen, Kluwer, 1977, 67.

⁶⁷ CAO nr. 5 van 24 mei 1971 betreffende het statuut van de syndicale afvaardiging van het personeel der ondernemingen, *BS* 1 juli 1971.

⁶⁸ R. ROELS, "La grève et les conséquences sur les relations contractuelles", *JTT* 1977, 230.

Het onderscheid tussen geoorloofde en ongeoorloofde stakingen dat PIRON en DENIS in 1970 bedachten, kende een grote weerklank in de rechtspraak van de jaren 1970⁶⁹. Of een staking geoorloofd of ongeoorloofd was, werd bepaald door de doelstellingen, de wijze van ontstaan van de staking en de methodes die de stakers aanwendden. De geoorloofde staking voldeed aan drie voorwaarden: ze moest het gevolg zijn van een initiatief van een representatieve werkgeversorganisatie, worden voorafgegaan door de procedures die waren overeengekomen in het paritair comité of bij CAO en mocht geen doelstellingen nastreven die in strijd waren met een toepasselijke CAO⁷⁰. Stakingen georganiseerd door de vakbonden met respect voor de CAO-afspraken genoten immuniteit⁷¹, maar deelname aan een ongeoorloofde staking kon een dringende reden uitmaken⁷². Dat het Hof van Cassatie had beslist dat de deelname aan een staking op zichzelf niet de wil inhoudt om de arbeidsovereenkomst te beëindigen en geen beëindiging uitmaakt, kon niet verhinderen dat de staker nog contractueel aansprakelijk was wanneer hij deelnam aan een ongeoorloofde staking of een fout beging ter gelegenheid van de staking⁷³.

De gepubliceerde rechtspraak uit de jaren 1970 betreft bijna uitsluitend spontane stakingsacties, zonder respect voor de CAO-afspraken en meestal ook zonder steun of zelfs tegen de wil van de vakbonden. RIGAUX verklaart de toename van het aantal spontane acties door de economische crisis en het machtsverlies van de vakbonden⁷⁴. Door het grote aantal spontane acties verliest de vraag of de staking de steun heeft van de vakbonden, in rechtspraak en doctrine al snel aan belang⁷⁵. Evenwel blijven sommige auteurs, zoals MAGREZ⁷⁶ er nog langere tijd aan vasthouden.

Het respecteren van de vredesplicht werd in het begin van de jaren 1970 door de rechtspraak als een element beschouwd om de staking als regelmatig te beschouwen. Het niet respecteren ervan maakte een foutieve handeling van de individuele werknemer uit die kon worden gesanctioneerd met een ontslag om dringende reden⁷⁷. Dat de rechtspraak van de vredesplicht een verplichting voor elke werknemer maakte, stuitte op kritiek in de rechtsleer. In de Belgische context wordt de vredesplicht als een obligatoire bepaling aangemerkt die enkel de contracterende partijen bindt en geen verplichtingen kan creëren voor de individuele werknemer⁷⁸. Bovendien is de vredesplicht, die deel uitmaakt van elke CAO, in principe relatief. De vredesplicht kan worden uitgebreid, beperkt of aangevuld⁷⁹, maar in de praktijk komt de absolute vredesplicht slechts voor bij bepaalde types van CAO's, zoals deze die in voordelen voor gesyndiceerden of uitkeringen van de Fondsen voor Bestaanszekerheid voorzien⁸⁰. Als de

⁶⁹ W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 267.

⁷⁰ J. PIRON, "Qu'est-ce qu'une grève irrégulière et quels en sont les effets?", *JTT* 1979, 73. Zie ook C.-E. CLESSE, "Licenciement abusif et exercice du droit de grève", *Ors* 2005, nr. 4, 23-24.

⁷¹ M. JAMOULLE, "Le droit de la grève en Belgique: évolutions et perspectives", *Soc. Kron.* 2003, 369.

⁷² W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 267.

⁷³ J. PIRON en P. DENIS, *Le droit des relations collectives du travail en Belgique*, Brussel, Larcier, 1970, 132.

⁷⁴ M. RIGAUX, "Over de juridische toelaatbaarheid van spontane stakingsacties", *RW* 1979, 1617-1618.

⁷⁵ J. PIRON, "Qu'est-ce qu'une grève irrégulière et quels en sont les effets?", *JTT* 1979, 73. Zie ook C.-E. CLESSE, "Licenciement abusif et exercice du droit de grève", *Ors.* 2005, nr. 4, 23-24.

⁷⁶ M. MAGREZ, "L'occupation d'usine: une voie de fait répréhensible ou l'exercice d'un droit", *RCJB* 1977, 589.

⁷⁷ M. RIGAUX, "Over de juridische toelaatbaarheid van spontane stakingsacties", *RW* 1979, 1619.

⁷⁸ *Parl St* Senaat 1967-68, nr. 78, 43; M. RIGAUX, "Over de juridische toelaatbaarheid van spontane stakingsacties", *RW* 1979, 1622; W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 277.

⁷⁹ W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 277.

⁸⁰ M. RIGAUX, "Over de juridische toelaatbaarheid van spontane stakingsacties", *RW* 1979, 1623.

draagwijdte van de vredesplicht niet nader is omschreven in de CAO, kan er derhalve toch nog worden gestaakt om de werkgever(sorganisatie) te verplichten de CAO na te leven, een interpretatie van de CAO te verdedigen, wanneer het gaat om een solidariteitsstaking of politieke staking, een geschilpunt voorafgaand aan de CAO te beslechten of om zich te verdedigen tegen een actie van tegenpartij⁸¹.

Tegen het einde van de jaren 1970 ligt de nadruk meer op de naleving van de aanzeggings- en verzoeningsprocedures. Over de kwalificatie van de CAO-bepalingen die een aanzegging of verzoeningsprocedure opleggen, is de doctrine verdeeld. Deze bepalingen worden soms als obligatoir, soms als collectief normatief beschouwd. De meeste auteurs menen dat de kwalificatie een feitenkwestie is en dat moeten worden gekeken naar de bewoordingen van de CAO⁸². PIRON leidt daaruit af dat de partijen de clausules zo kunnen formuleren dat ze ook bindend zijn voor de individuele werknemer⁸³, maar ROELS en RIGAUX benadrukken dat de individuele werknemer in geen geval gebonden kan zijn door de aanzeggings- en verzoeningsprocedures die niet in de individuele arbeidsovereenkomst overgaan⁸⁴.

De rechtspraak sanctioneerde echter geregeld stakende werknemers wegens het niet respecteren van de aanzeggings- en verzoeningsprocedures. In de jaren 1970 werden zeven uitspraken gepubliceerd waarin de deelname van een werknemer aan een spontane actie als dringende reden werd erkend. Vakbonds- en personeelsafgevaardigden waren het meest gevisieerd. Zich baserend op het uit Frankrijk overgewaaid onderscheid tussen stakingsleiders ("meneurs") en deelnemers aan een staking, meende de rechtspraak dat vakbondsafgevaardigden strenger moeten worden beoordeeld dan gewone werknemers⁸⁵. Wanneer zij deelnamen aan spontane stakingsacties, werden ze gemakkelijker beschouwd als leiders en verantwoordelijk gesteld voor de niet naleving van de verplichtingen die door hun organisatie werden aangegaan. Bij vier van de zeven uitspraken waren vakbondsafgevaardigden betrokken. De hoedanigheid van afgevaardigde speelde duidelijk in hun nadeel. Volgens de arbeidsgerechten maakte het mandaat een verzwarende omstandigheid uit⁸⁶, moest de afgevaardigde verzoening nastreven⁸⁷, ging hij zijn opdracht te buiten als hij oproept tot een spontane staking⁸⁸ en mocht hij mag geen spontane acties ondersteunen of organiseren⁸⁹.

Van de drie andere uitspraken, waren er twee die conflicten betroffen waarbij de werknemer een actieve rol had gespeeld: ofwel werd hij beschouwd als de aanstoker van een spontane staking tegen het

⁸¹ M. RIGAUX, "Over de juridische toelaatbaarheid van spontane stakingsacties", *RW* 1979, 1623; W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 277.

⁸² M. RIGAUX, "Over de juridische toelaatbaarheid van spontane stakingsacties", *RW* 1979, 1630; R. ROELS, "La grève et les conséquences sur les relations contractuelles", *JTT* 1977, 231; W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 279.

⁸³ J. PIRON, "Qu'est-ce qu'une grève irrégulière et quels en sont les effets?", *JTT* 1979, 73.

⁸⁴ M. RIGAUX, "Over de juridische toelaatbaarheid van spontane stakingsacties", *RW* 1979, 1632; R. ROELS, "La grève et les conséquences sur les relations contractuelles", *JTT* 1977, 231.

⁸⁵ M. RIGAUX, "Over de juridische toelaatbaarheid van spontane stakingsacties", *RW* 1979, 1633.

⁸⁶ Arbh. Brussel 5 februari 1973, *JT* 1973, 125-130.

⁸⁷ Arbrb. Charleroi 24 december 1973, *JTT* 1974, 75-77.

⁸⁸ Arbh. Antwerpen 12 februari 1979, *De Bruyne*, *RW* 1978-79, 1916-1923.

⁸⁹ Arbrb. Bergen 6 april 1979, *JTT* 1980, 199-204.

ontslag van vier werknemers⁹⁰, ofwel maakte hij deel uit van het stakingscomité, zodat de niet-naleving van de aanzeggings- en verzoeningsprocedures hem toch werd toegerekend⁹¹. Echter, in één geval werd een werknemer ontslagen na deelname aan een staking om loonsverhoging te bekomen, omdat de spontane staking plaatsvond zonder tussenkomst van de vakbondsafvaardiging, terwijl de werknemer gesyndiceerd was⁹². Dat een individuele werknemer verantwoordelijk werd gesteld voor een loutere deelname aan een spontane actie was echter vrij uitzonderlijk: reeds in 1977 werd erkend dat de procedures alleen bindend waren voor de organisaties en, bij uitbreiding, eventueel voor de vakbondsafvaardiging⁹³.

Aan de sanctionering van vakbonds- of personeelsafgevaardigden wegens de niet naleving van CAO-bepalingen komt pas in de jaren 1980 een einde, als de rechtspraak het onderscheid begint te maken tussen de binding van obligatoire en collectief normatieve bepalingen. Worden vredesplicht, aanzegging en verzoeningsprocedures begin jaren 1970 nog vaak in één adem genoemd als verplichtingen van de afgevaardigde, tegen het eind van de jaren 1970 worden de beslissingen genuanceerder. Door de obligatoire bepalingen van een CAO zijn vakbonds- of personeelsafgevaardigden niet gebonden, omdat ze geen vertegenwoordigers of lasthebbers van hun organisatie zijn. Ze vertegenwoordigen immers niet de vakbond in de onderneming, maar de bij de vakbond aangesloten personeelsleden of de personeelscategorieën waarvoor ze bevoegd zijn⁹⁴. Collectief normatieve bepalingen die de verhoudingen tussen werkgever en collectiviteit regelen, worden beschouwd als bindend voor de vakbondsafvaardiging, omdat ze de vertegenwoordiging is van het georganiseerde werknemerscollectiviteit in de onderneming⁹⁵. Begin jaren 1980 gaat de rechtspraak oordelen dat de collectief normatieve bepalingen niet overgaan in de individuele arbeidsovereenkomst en dat de vakbondsafgevaardigde evenveel recht heeft om deel te nemen aan een staking als iedere andere werknemer. Hun mandaat mag immers geen aanleiding geven tot enig nadeel⁹⁶. Bovendien kan moeilijk van hem worden gevergd dat hij zich distantieert van een spontane actie gevoerd door de werknemers die hij in de onderneming vertegenwoordigt⁹⁷.

2. Het arrest van 21 december 1981

In het arrest van 21 december 1981⁹⁸ erkende het Hof van Cassatie dat de werknemer het recht heeft om, wegens staking, de bedongen arbeid niet uit te voeren en dat de deelname aan een staking derhalve

⁹⁰ Arbrb. Charleroi 29 oktober 1973, *JTT* 1974, 78-79.

⁹¹ Arbh. Brussel 17 september 1979, *JTT* 1980, 60.

⁹² Arbrb. Namen 10 januari 1979, *TSR* 1980, 206-209.

⁹³ Arbrb. Brussel 4 februari 1977, *JTT* 1977, 239-241, met noot G. DESOLRE; Arbrb. Brussel 23 september 1977, *JTT* 1977, 50-52.

⁹⁴ W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 280; W. VAN EECKHOUTTE, "Staking en uitsluiting en de individuele arbeidsverhoudingen", *TSR* 1987, 421.

⁹⁵ M. RIGAUX, "Enkele kanttekeningen bij een belangwekkend stakingsarrest", *RW* 1980-81, 2273; W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 280; W. VAN EECKHOUTTE, "Staking en uitsluiting en de individuele arbeidsverhoudingen", *TSR* 1987, 421.

⁹⁶ Zie Arbh. Brussel 24 november 1980, *De Bruyne*, *RW* 1980-81, 2262-2274, met noot M. RIGAUX.

⁹⁷ Arbh. Bergen 14 januari 1980, *JTT* 1980, 190-194.

⁹⁸ Cass. 21 december 1981, *Arr. Cass.* 1981, 541; *Bull* 1982, 531; *JTT* 1982, 329; *Pas* 1982, I, 531; *RW* 1981-82, 2525, concl. H. LENAERTS, met noot M. RIGAUX; *Soc. Kron.* 1982, 157. Het arrest van 21 december 1981 was het gevolg van een voorziening

op zichzelf geen onrechtmatige daad uitmaakt. Het Hof leidde dit recht af uit de Wet Prestaties Algemeen Belang⁹⁹, iets wat niemand het Hof had voorgedaan¹⁰⁰. Het arrest beslechtte de discussie in de rechtsleer over de vraag of de staking een feitelijke of een wettige schorsing vormde, een discussie die nog bleef bestaan na het cassatiearrest van 14 april 1980¹⁰¹. In dat arrest verbrak het Hof een arrest van arbeidshof van Gent, afdeling Brugge, van 6 oktober 1978 dat het naast zich leggen door de stakers van een aanmaning om te komen werken, gelijk had gesteld met contractbreuk. Het stelde dat staken, op zichzelf, de arbeidsovereenkomst in geen geval doet eindigen. Volgens RIGAUX¹⁰² nam het Hof van Cassatie in dit arrest afstand van de verbrekingsleer, maar leek ze de staking nog als een contractuele wanprestatie te beschouwen, wat een element is van de feitelijke schorsingsleer.

Na het cassatiearrest van 21 december 1981 werd algemeen aanvaard dat de staking, ongeacht haar oogmerk of aard, moest worden gerangschikt onder de wettige schorsingsgronden van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst¹⁰³. Dat de staking niet als schorsingsgrond in een wettekst werd vermeld, vormde daarvoor geen bezwaar. In het gemeen overeenkomstenrecht maakt overmacht ook een wettige grond tot schorsing uit, terwijl dat in geen enkele wetsbepaling zo wordt aangemerkt¹⁰⁴. De deelname aan een staking kan dus geen tekortkoming zijn en al zeker geen ernstige tekortkoming in de zin van artikel 35 van de Arbeidsovereenkomstenwet¹⁰⁵. Bijgevolg kan de werkgever geen dringende reden invoeren, noch de gerechtelijke ontbinding vragen ten aanzien van zijn stakende werknemers. De niet uitvoering van de arbeidsovereenkomst is immers gedekt door een wettelijk excuus, de Wet Prestaties Algemeen Belang¹⁰⁶. Dat de staking “op zichzelf” geen contractuele wanprestatie is, laat nog wel ruimte voor begeleidende omstandigheden die een staking onrechtmatig zouden kunnen maken¹⁰⁷.

Waar het Hof van Cassatie al in twee eerdere arresten oordeelde dat de erkende en regelmatige staking ook na aanmaning de arbeidsovereenkomst niet beëindigde¹⁰⁸, noch een dringende reden uitmaakte¹⁰⁹, ging het Hof in dit arrest nog een stap verder. Door de staking te beschouwen als een recht van elke werknemer, ongeacht het soort staking, bezegelde het Hof het lot van de theorieën die de geoorloofdheid van de staking lieten afhangen van het respecteren van vredesplicht, aanzegging en verzoeningsprocedure en meenden dat vakbondsafgevaardigden daarbij strenger moesten worden

ingesteld tegen het arrest van arbeidshof van Brussel van 24 november 1980, dat was gewezen nadat het arrest van arbeidshof van Antwerpen van 12 februari 1979 op 26 november 1979 om procedurerechten verbroken was.

⁹⁹ Wet van 19 augustus 1948 betreffende de prestaties van algemeen belang in vredetijd, *BS* 21 augustus 1948.

¹⁰⁰ Nog het meest dicht in de buurt komt de arbeidsrechtbank van Namen die zich op 10 januari 1978 laat inspireren door artikel 1 van de Wet om de staking te definiëren: zie Arbrb. Namen 10 januari 1979, *TSR* 1980, 206-209.

¹⁰¹ Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 979-986, met concl. adv.-gen. H. LENAERTS en noot M. RIGAUX.

¹⁰² M. RIGAUX, “Het Hof van Cassatie en de problematiek van de gevolgen van de werkstaking op de individuele arbeidsovereenkomst”, Noot onder Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 986-1000.

¹⁰³ M. RIGAUX, “Omtrent de juridische aard van de werkstaking”, *RW* 1981-82, 2547; M. RIGAUX, “Kanttekeningen bij het cassatiearrest van 21 december 1981”, *Soc. Kron.* 1982, 165.

¹⁰⁴ W. VAN EECKHOUTTE, “Het stakingsrecht in de privé-sector in België”, *TSR* 1982, 266.

¹⁰⁵ W. VAN EECKHOUTTE, “Het stakingsrecht in de privé-sector in België”, *TSR* 1982, 268.

¹⁰⁶ C. CLESSE en M. JAMOULLE, *RCJB* 1983, 588.

¹⁰⁷ W. VAN EECKHOUTTE, “Staking en uitsluiting en de individuele arbeidsverhoudingen”, *TSR* 1987, 419 en 423; M. JAMOULLE, “Le droit de la grève en Belgique: évolutions et perspectives”, *Soc. Kron.* 2003, 369.

¹⁰⁸ Cass. 14 april 1980, *RW* 1980-81, 979-986, met concl. adv.-gen. H. LENAERTS en noot M. RIGAUX.

¹⁰⁹ Cass. 15 juni 1981, *TSR* 1984, 38-44, met noot J. MALLIE.

beoordeeld. Na 1981 worden nog zelden spontane stakingen gesanctioneerd met een ontslag om dringende reden. Met uitzondering van twee uitspraken van 5 april 1982¹¹⁰ en 27 juni 1983¹¹¹ van de arbeidsrechtbank van Charleroi die waarschijnlijk nog geen kennis had genomen van de cassatiearresten, is er in de gepubliceerde rechtspraak geen voorbeeld meer te vinden van een spontane stakingsactie die omwille van de niet naleving van procedures of vredesclausules als dringende reden werd erkend, ook niet ten aanzien van een vakbondsafgevaardigde.

Van het arbeidshof van Luik werden drie arresten gepubliceerd waarin de ingeroepen dringende reden werd afgewezen. In een eerste arrest oordeelde het hof dat de deelname van werknemer aan een wilde staking en weigering om onmiddellijk terug aan het werk te gaan, ondanks tussenkomst van de vakbondsafgevaardigde¹¹², niet foutief was. Hetzelfde gold voor de weigering van een vakbondsafgevaardigde en lid van de ondernemingsraad om een CAO te ondertekenen die door hem mee werd onderhandeld, maar werd weggestemd door de personeelsvergadering, terwijl andere afgevaardigden de CAO wel ondertekenden¹¹³. Tenslotte werden de vakbondsafgevaardigden niet verantwoordelijk geacht voor een werkonderbreking waartoe werd beslist door de personeelsvergadering die ze organiseerden op vraag van enkele arbeiders. Deze daden hielden immers verband met de uitoefening van het mandaat¹¹⁴. Ook het arbeidshof van Antwerpen oordeelde op 27 mei 1988¹¹⁵ dat het aanzetten of uitroepen van een staking of de leiding nemen door een lid van de ondernemingsraad, zonder opdracht van de vakbond, van een staking tegen een ontwerpakkoord waarover een referendum zou worden gehouden, niet foutief is.

B. De bedrijfsbezetting en de stakersposten

Naast meer spontane stakingsacties, duiken in de jaren 1970 ook nieuwe actievormen in de rechtspraak en rechtsleer op, zoals stakersposten, bedrijfsbezetting en verderzetting van de productie in eigen beheer. In de gepubliceerde rechtspraak van de jaren 1970 vinden we sporadisch ontslagen omwille van deelname aan een stakerspost of bezetting terug, waaronder de twee reeds besproken beslissingen van het arbeidshof van Brussel¹¹⁶ en de arbeidsrechtbank van Charleroi¹¹⁷. Een derde uitspraak van het arbeidshof van Brussel betrof een arbeidsongeschikte werknemer die deelnam aan een bedrijfsbezetting waarbij de toegang tot de arbeidsplaats werd geforceerd. Het hof was het niet eens met de arbeidsrechtbank die rekening had gehouden met de korte duur van de bezetting, de onbedoelde

¹¹⁰ De arbeidsrechtbank van Charleroi beschouwde een spontane stakingsactie als een dringende reden, hoewel geen van de betrokken werknemers was lid van een vakbond, er in de onderneming geen ondernemingsraad, noch vakbondsafvaardiging bestond, noch een CAO was die een verzoeningsprocedure of aanzegging oplegde: zie Arbrb. Charleroi 5 april 1982, *JTT* 1983, 35-36.

¹¹¹ Volgens de arbeidsrechtbank van Charleroi beging een vakbondsafgevaardigde en lid van veiligheidscomité een zware fout door over te gaan tot het organiseren van een spontane staking, omdat hij gebonden was door de collectief normatieve bepalingen en slechts beschermd in de mate waarin hij de rechten die hem door zijn statuut zijn toegekend, niet overschrijdt: zie Arbrb. Charleroi 27 juni 1983, *Soc. Kron.* 1984, 411-425, met noten T. LAGNEAUX en J. VAN DROOGHENBROECK en J. PIRON.

¹¹² Arbh. Luik 19 oktober 1983, *JL* 1984, 256; *JTT* 1985, 157-158.

¹¹³ Arbh. Luik 2 augustus 1984, *Soc. Kron.* 1984, 588-605, met noot T. LAGNEAUX en J. VAN DROOGHENBROECK.

¹¹⁴ Arbh. Luik 15 januari 1987, *RJLB* 1987, 345-349, met noot J. CLESSE.

¹¹⁵ Arbh. Antwerpen 27 mei 1988, *JTT* 1988, 357-358, noot; *RW* 1988-89, 408, noot M. RIGAUX en P. HUMBLET.

¹¹⁶ Arbh. Brussel 5 februari 1973, *JT* 1973, 125-130.

¹¹⁷ Arbrb. Charleroi 24 december 1973, *JTT* 1974, 75-77.

schending van de vrijheid van arbeid, de afwezigheid van feitelijkheden en beschadigingen en het door de werkgever gemaakte onderscheid tussen de stakers¹¹⁸.

Hoewel eensgezind dat de bezetting strikt gezien een inbreuk uitmaakt op het eigendomsrecht¹¹⁹, probeert de rechtsleer de maatschappelijke realiteit te verzoenen met het recht. Sommige auteurs zoals VAN GERVEN¹²⁰ en DE SCHRIJVER¹²¹ nuanceren het klassieke begrip eigendomsrecht¹²². Andere auteurs zoeken naar bepaalde omstandigheden die een inbreuk kunnen verantwoorden. Volgens TAQUET en WANTIEZ¹²³ kan de bezetting worden gelegitimeerd door de aanvaarding ervan door de werkgever, wanneer ze het gevolg is van rechtsmisbruik door de werkgever of wanneer de werkgever het recht op collectief onderhandelen miskent. Daarenboven moeten de eisen van de bezetters legitiem en redelijk zijn, van professionele aard en voldoende belangrijk en worden gesteund door een voldoende aantal werknemers. De procedures moeten zijn nageleefd en de bezetting is niet meer gerechtvaardigd wanneer onderhandelingen over de eisen van de werknemers zijn aangevat. Door de arbeidsrechtbank van Brussel¹²⁴ wordt deze theorie van TAQUET en WANTIEZ gebruikt om een ontslag om dringende reden van werknemer die deelnam aan bedrijfsbezetting, goed te keuren. MAGREZ¹²⁵ meent dat er geen aantasting van het eigendomsrecht is wanneer de bezetting vreedzaam is, geen schade toebrengt en geen goederen in bezit neemt. Tijdens de bezetting is de werkgever niet beroofd van het genot van zijn goed, vermits bezet of niet, een arbeidsplaats zonder werknemers totaal onproductief is en de werkgever er dus geen vruchten van kan plukken.

Terwijl de vermelde auteurs de bezetting, evenals de stakersposten, beschouwen als een modaliteit van de staking, maakt voor VAN EECKHOUTTE enkel een doelgerichte opzettelijke collectieve stopzetting van de bedongen arbeid een staking uit. Stakersposten, bedrijfsbezetting, verderzetting ondernemingsactiviteiten in eigen beheer, zijn slechts begeleidend omstandigheden, zoals feitelijkheden en gewelddaden tegen personen of goederen. Begeleidende omstandigheden hebben niets te maken met wezen van de staking zelf, het opzettelijk niet verrichten van de bedongen arbeid, en kunnen op zichzelf een dringende reden uitmaken¹²⁶. Nochtans zal het deelnemen aan een stakerspost op zichzelf niet onrechtmatig zijn wanneer de loutere aanwezigheid van de postende werknemers een oproep tot solidariteit vormt die kan inwerken op het geweten van de niet-stakers en hen kan ontmoedigen de stakerspost te doorbreken. De deelneming aan een stakerspost moet echter in verhouding staan tot de intensiteit van collectief geschil: de werknemersvertegenwoordiger mag geen

¹¹⁸ Arb. Brussel 12 februari 1973, *TSR* 1973, 294-299.

¹¹⁹ K. MAGERMAN, "Bezetting van de onderneming door de werknemers", *Arbbl.* 1977, 780-804.

¹²⁰ Zie W. VAN GERVEN, "Bedrijfsbezetting en verkoop in eigen beheer door werknemers van de onderneming", *RW* 1976-77, 66-78.

¹²¹ L. DE SCHRIJVER, "Recht op arbeid, meer dan een Prestige-zaak", *RW* 1976-77, 1345-1370.

¹²² Ze worden daarin in de jaren 1980 gevolgd door STROOBANT. Zie M. STROOBANT (m.m.v. K. MOLLEKENS en M. ROELANDS), "Beperkingen aan het eigendomsrecht van de ondernemer", *RW* 1983-84, 2489-2522.

¹²³ M. TAQUET en C. WANTIEZ, "De la licéité de l'occupation d'usine", *JTT* 1977, 189-196.

¹²⁴ *Arbrb.* Brussel 3 december 1981, *JTT* 1982, 120-121.

¹²⁵ M. MAGREZ, "L'occupation d'usine: une voie de fait répréhensible ou l'exercice d'un droit", *RCJB* 1977, 584-601.

¹²⁶ W. VAN EECKHOUTTE, "Het stakingsrecht in de privé-sector in België", *TSR* 1982, 245-248.

intimidatie door vliegende stakerspost aanmoedigen wanneer de collectieve actie op geen grote weerstand stuit vanwege de werknemers¹²⁷.

De door VAN EECKHOUTTE gestelde voorwaarde vindt haar oorsprong in het arrest van het arbeidshof van Bergen van 19 maart 1985¹²⁸ waarin wordt herhaald dat de deelneming aan een stakerspost niet op zichzelf onwettig is wanneer het een oproep tot werknemerssolidariteit is, van die aard om te wegen op het geweten van de werkwilligen, maar wordt toegevoegd dat er geen buitensporige intimidatie mag zijn. De uitspraak lijkt echter vrij uitzonderlijk te zijn. Een onderzoek van de publiceerde rechtspraak kan slechts tot het besluit leiden dat de arbeidsgerechten sinds de jaren 1980 oordelen dat de deelname aan een stakerspost of een bezetting geen dringende reden uitmaakt. Stakersposten en bezettingen worden beschouwd als een onderdeel van de staking¹²⁹.

Zo oordeelde het arbeidshof van Bergen op 14 januari 1980¹³⁰ dat een vakbondsafgevaardigde en lid van de ondernemingsraad het recht heeft om actief deel te nemen aan een stakerspost. Het succes van een conflictuele beweging maakt het gebruik van adequate overtuigingsmiddelen, zoals piketten, noodzakelijk. De loutere aanwezigheid van stakersposten bij de ingang van het bedrijf vormt een oproep tot solidariteit uit die op het geweten van niet-stakers moet werken en hen moet ontmoedigen het piket te doorbreken. Door de arbeidsrechtbank van Luik werd op 13 januari 1984¹³¹ geweigerd een ontslag om dringende reden van een lid van het CPBW ter erkennen, omdat hij de beschikking om een bezetting te beëindigen, niet had uitgevoerd. Volgens de rechtbank vloeit de houding van de betrokkene slechts voort uit zijn visie op zijn rol van personeelsafgevaardigde in een sociaal conflict, een rol die hij moet kunnen vervullen zonder schadelijke gevolgen voor zijn professionele carrière. Hetzelfde arbeidshof van Luik achtte op 20 februari 1990¹³² twee leden van de ondernemingsraad en het CPBW, evenals vakbondsafgevaardigden, niet verantwoordelijk voor een wilde staking met bedrijfsbezetting. Het hof meende dat zich tijdens sociaal conflict bepaalde onregelmatigheden kunnen voordoen die niet aan de afgevaardigden alleen ten laste kunnen worden gelegd.

C. De doelloze staking en andere vormen van rechtsmisbruik

RIGAUX en HUMBLET merken in 1988 op dat de keuze van het Hof van Cassatie om in 1981 de staking als recht te erkennen, de richtinggevend was voor het verloop van de juridische evolutie: als staken een

¹²⁷ W. VAN EECKHOUTTE, "Staking en uitsluiting en de individuele arbeidsverhoudingen", *TSR* 1987, 423. J. PETIT neemt daarentegen het standpunt in dat een rechterlijke tussenkomst – in dit geval een beschikking in kort geding om de toegang te laten vrijmaken – net verantwoord kan lijken wanneer slechts hele kleine minderheid van het personeel tot staking wil overgaan, zie J. PETIT, "Gaat de rechter werkstakingen verbieden?", *Or.* 1993, 237.

¹²⁸ Arbh. Bergen 19 maart 1985, *JTT* 1985, 377-378.

¹²⁹ Proc.-gen. DEMANET, "Réflexions sur le droit de grève dans le secteur privé", *JTT* 1990, 74-75; O. VANACHTER, "De tussenkomst van de rechter bij collectieve arbeidsgeschillen", *TSR* 1995, 24-25; J. LAENENS en M. RIGAUX, "Het posten als onderdeel van een normale uitoefening van het recht te staken: kanttekeningen bij Cass., 31 januari 1997", *RW* 1997-98, 598-601.

¹³⁰ Arbh. Bergen 14 januari 1980, *JTT* 1980, 190-194.

¹³¹ Arbrb. Luik 13 januari 1984, *JL* 1986, 600-601. Ook gepubliceerd in *JTT* 1984 (verkort), 487, maar als Arbrb. Luik 12 januari 1984.

¹³² Arbh. Luik 20 februari 1990, *RRD* 1990, 246-251.

recht is, impliceert dat de mogelijkheid om de staking opnieuw ter discussie te stellen vanuit een andere invalshoek, met name deze van het rechtsmisbruik¹³³.

In die periode, het einde van de jaren 1980, worden in de rechtsleer de eerste theorieën gepubliceerd over een mogelijk misbruik van stakingsrecht. Zo vermeldt VAN EECKHOUTTE in 1987 als vormen van rechtsmisbruik: een doelloze staking, een staking omwille van futiliteiten, een staking ingegeven door weinig fundamentele eisen die wordt gehouden op een ogenblik of een wijze die onnodig grote schade toebrengt aan de werkgever of een staking met bovenmatige of buitensporige eisen ten overstaan van de kostprijs die de inwilliging ervan voor de werkgever zou meebrengen en vindt hij dat de rechter daarbij aan belangenafweging moet doen¹³⁴. Proc.-gen. DEMANET meent dat er rechtsmisbruik is wanneer de staking plaatsvindt zonder het akkoord van de meerderheid van de betrokken werknemers, wanneer er een wanverhouding bestaat tussen de belangen van de werkgever en werknemers of wanneer het stakingsrecht wordt afgewend van haar finaliteit¹³⁵.

Omstreeks dezelfde tijd beginnen deze theorieën weerklank te vinden in de gepubliceerde rechtspraak. Bij het arbeidshof van Antwerpen zijn er op dat ogenblik nog geen aanhangers, wat blijkt uit het arrest van 27 mei 1988¹³⁶ waarin het arbeidshof stelt dat de staking onvermijdelijk nadeel meebrengt voor de werkgever. Om die reden mag de rechter geen afweging van belangen maken, maar alleen onderzoeken of het stakingsrecht niet werd afgewend van zijn eigen finaliteit. Het hof vindt geen bewijs dat de actie een doelloze staking was. De eisen betroffen de arbeidsvoorwaarden en –omstandigheden, terwijl het hof geen duidelijke criteria ter beschikking heeft om de staking als foutief te beschouwen.

In Brussel hebben deze theorieën meer succes, getuige de uitspraken van de arbeidsbank en het arbeidshof van Brussel van 17 juni 1987¹³⁷ en 1 december 1989¹³⁸. De arbeidsrechtbank meent dat, hoewel de deelname aan een staking op zichzelf geen dringende reden uitmaakt, ze het kan worden in functie van het uitbreken van de staking, de doelstellingen, de gevolgen en de individuele houding van de stakers. Het doel van de stakers, het intrekken van het ontslag van een collega, wordt niet legitiem geacht, omdat het erop gericht zou zijn de werkgever te beroven van een van zijn essentiële rechten die hij uitoefent onder de enige controle van de arbeidsgerechten. Het arbeidshof volgt de arbeidsrechtbank daarin, al zegt het in eerste instantie dat het geen enkele bevoegdheid heeft om te beslissen of een staking al dan niet legitiem is of regelmatig, maar enkel kan beslissen of de houding van de werknemer een dringende reden uitmaakte of niet. Omdat de stakers de re-integratie van een ontslagen collega beoogden, stelt het hof dat het door de stakers nagestreefde doel niet redelijk was.

¹³³ M. RIGAUX en P. HUMBLET, “Kanttekeningen bij een synoptisch arrest”, noot onder Arbh. Antwerpen 27 mei 1988, *RW* 1988-89, 410.

¹³⁴ W. VAN EECKHOUTTE, “Staking en uitsluiting en de individuele arbeidsverhoudingen”, *TSR* 1987, 424.

¹³⁵ Proc.-gen. DEMANET, “Réflexions sur le droit de grève dans le secteur privé”, *JTT* 1990, 73-75.

¹³⁶ Arbh. Antwerpen 27 mei 1988, *RW* 1988-89, 408-411, met noot M. RIGAUX en P. HUMBLET, “Kanttekeningen bij een synoptisch arrest”.

¹³⁷ Arbrb. Brussel 17 juni 1987, *Alfa Louise*, *RAB* 1987, 357-360.

¹³⁸ Arbh. Brussel 1 december 1989, *Alfa Louise*, *JTT* 1990, 80-82.

Tegen het arrest wordt een voorziening in cassatie ingesteld, maar deze wordt op 28 januari 1991¹³⁹ afgewezen. RIGAUX noemt het “een arrest van de gemiste kans”¹⁴⁰. Ook PERTRY uit bedenkingen ten aanzien van de appreciatie van de eisen van de stakers. Als de werkstaking op zichzelf geen onrechtmatige daad kan uitmaken zoals in het cassatiearrest van 1981 werd beslist, kunnen alleen elementen die losstaan van het wezen van de staking nog tot sancties leiden¹⁴¹, terwijl het doel van de staking is net een wezenlijk element van de staking is¹⁴².

III. Vanaf 1991: Van repressief naar curatief en preventief optreden

A. De ratificatie van het Europees Sociaal Handvest en de uitbreiding van de bescherming

Hoewel het cassatiearrest van 21 december 1981 alleen het recht erkende om wegens staking de bedongen arbeid niet uit te voeren¹⁴³, blijken de Belgische arbeidsgerechten reeds voor de ratificatie van het Europees Sociaal Handvest¹⁴⁴ het recht op collectieve actie – dat meer omvat dan alleen het stakingsrecht – te hebben erkend. Niet alleen wordt de staking vanaf het einde van de jaren 1980 nog zelden erkend als dringende reden, de arbeidsgerechten geven ook een ruime interpretatie aan de staking: ook stakersposten en bedrijfsbezetting vallen zo onder het stakingsrecht. Het Handvest dat dateert van 1961, wordt pas in 1990 bekrachtigd. De ratificatie van het Handvest maakt dus eerder een bekroning van de evolutie in de rechtspraak uit, dan een voorbode.

Bij gebrek aan bepalingen over het stakingsrecht in de Belgische wetgeving, vormt artikel 6.4 van het Handvest dat werknemers en werkgevers het recht op collectief optreden toekent, vanaf 1990 de wettelijke grondslag voor het stakingsrecht in België. Artikel 6.4 werd echter al eerder ingeroepen voor de arbeidsgerechten. Het arrest van het arbeidshof van Luik van 2 augustus 1984¹⁴⁵ is het eerste gepubliceerde arrest dat expliciet verwijst naar het Europees Sociaal Handvest. Hoewel het Handvest op dat ogenblik nog niet geratificeerd is, past het hof het toch toe, op basis van de bekrachtiging ervan door het decreet van de Franse gemeenschap. Later, na de ratificatie en de herziening van het Handvest¹⁴⁶, volgen uitspraken van de arbeidsrechtbanken van Brussel¹⁴⁷ en Antwerpen¹⁴⁸ en de arbeidshoven van Bergen¹⁴⁹ en Brussel¹⁵⁰ die aan het artikel directe werking toekennen. De directe werking van artikel 6.4 wordt ook erkend in de rechtsleer¹⁵¹.

¹³⁹ Cass. 28 januari 1991, *Arr Cass* 1990-91, 574; *Bull.* 1991, 511; *JTT* 1991, 228-229, met noot; *Pas.* 1991, I, 511; *RW* 1991-92, 26; *Soc. Kron.* 1991, 296; *TSR* 1991, 335.

¹⁴⁰ M. RIGAUX, “De materiële bevoegdheid van de arbeidsrechtbank inzake werkstakingen; kanttekeningen bij Cass., 28 januari 1991”, *Soc. Kron.* 1991, 296.

¹⁴¹ M. RIGAUX, “Omtrent de juridische aard van de werkstaking”, *RW* 1981-82, 2548.

¹⁴² V. PERTRY, “Staking: een feitelijkheid die in kort geding verboden kan worden? (noot onder Burg. Brussel (kort ged.) 12 februari 1988)”, *Soc. Kron.* 1988, 179.

¹⁴³ P. HUMBLET, “Naar een stakingswet?”, *Soc. Kron.* 1998, 28.

¹⁴⁴ Het Europees Sociaal Handvest van 18 oktober 1961 werd bij wet bekrachtigd op 11 juli 1990, *BS* 28 december 1990.

¹⁴⁵ Arb. Luik 2 augustus 1984, *Soc. Kron.* 1984, 588-605, met noot T. LAGNEAUX en J. VAN DROOGHENBROECK.

¹⁴⁶ Het Herziene Europees Sociaal Handvest van 3 mei 1996, *BS* 10 mei 2004.

¹⁴⁷ Arb. Brussel 26 juni 1996, *JTT* 1996, 504-507, met noot C. WANTIEZ.

¹⁴⁸ Arb. Antwerpen 18 mei 2001, *onuitg.*, besproken door F. DORSEMONT, “Staking mag niet afhangen van wil meerderheid”, *Juristenkrant* 2001, afl. 34, 12.

¹⁴⁹ Arb. Bergen 7 mei 2002, *JTT* 2002, 481-484.

Ongeveer gelijktijdig met de ratificatie van het Europees Sociaal Handvest, wordt in het parlement de uitbreiding van de ontslagbescherming voor personeelsafgevaardigden besproken. Een bescherming tegen ontslag om dringende reden was al in 1948 voorzien in de Bedrijfsorganisatiewet, zij het dat die maar één artikel omvatte, artikel 21, § 5, dat bepaalde dat afgevaardigden alleen konden worden ontslagen om “een ernstige reden, die wegzending op staande voet rechtvaardigt”. In 1978, na een reeks ophefmakende ontslagen van afgevaardigden wegens deelname aan stakingen, werd het ontslag om dringende reden afhankelijk gemaakt van een erkenning door de arbeidsgerechten. De nieuwe regeling die door KB nr. 4 van 10 oktober 1978 werd ingevoegd, leidde echter vrij snel tot toepassingsproblemen. De problemen werden extensief behandeld door proc.-gen. LECLERCQ in een tweedelige *TSR*-bijdrage¹⁵². De belangrijkste hiaat was dat volgens de cassatierechtspraak¹⁵³ de werkgever niet verplicht was om de afgevaardigde loon te betalen tijdens de procedure, zodat de vereiste van een erkenning in de praktijk dode letter bleef.

Met de wet van 19 maart 1991¹⁵⁴ werd hieraan verholpen door ook bij schorsing van de arbeidsovereenkomst te voorzien in een inkomen tijdens de procedure. Tegelijk werd de vergoeding bij miskenning van het ontslagverbod verhoogd, wat werkgevers ontmoedigde om op te treden tegen afgevaardigden die vaak de drijvende krachten zijn achter een staking. Sinds 1991 zullen werkgevers die afgevaardigden willen ontslaan, de tussenkomst van de arbeidsgerechten proberen te vermijden door de beschermingsvergoeding onmiddellijk uit te betalen of door alternatieven voor een ontslag te zoeken, zoals de beëindiging van de arbeidsovereenkomst op grond van overmacht. Zo poogde Flightcare de intrekking van de toegangsbadge van een te actieve afgevaardigde als overmacht te doen beschouwen. De voorzitter van de arbeidsrechtbank¹⁵⁵ en het arbeidshof van Brussel¹⁵⁶ stelden echter geen overmacht vast en ook het cassatieberoep van de werkgever werd afgewezen¹⁵⁷.

Gepubliceerde uitspraken van de arbeidsgerechten waarin feiten in de context van een staking een dringende reden uitmaken, worden na 1991 schaars. Het onderscheid tussen regelmatige en

¹⁵⁰ Arbh. Brussel 18 december 2003, *JTT* 2004, 195-197; Arbh. Brussel 5 november 2009, A.R. nr. 2009/AB/52381, *JTT* 2010, 139-144 en Arbh. Brussel 5 november 2009, A.R. nr. 2009/AB/52386, *onuitg.*, besproken door I. VAN HIEL, “Bedrijfsbezetting is geen dringende reden”, *Juristenkrant* 2010, afl. 201, 16.

¹⁵¹ F. DORSSEMONT, “La (non-)conformité du droit belge relatif à l’action collective par rapport à la Charte sociale européenne”, in X, *Actualités du dialogue social et du droit de grève*, Etudes pratiques de droit social, Waterloo, Kluwer, 2009, 172; N. BEAUFILS, “Droit de grève en bref: principes de base et nouvelles tendances”, *JTT* 2010, 129.

¹⁵² J. LECLERCQ, “Réflexions sur la notion de licenciement de travailleurs protégés”, *TSR* 1981, 351-379 en *TSR* 1982, 393-446.

¹⁵³ Cass. 1 juni 1981, *Arr. Cass.* 1980-81, 1128; *Bull.* 1981, 1121; *JTT* 1981, 295, concl. H. LENAERTS; *Pas.* 1981, I, 1121; *RW* 1981-82, 741; *TSR* 1981, 409.

¹⁵⁴ Wet van 19 maart 1991 houdende bijzondere ontslagregeling voor de personeelsafgevaardigden in de ondernemingsraden en in de comités voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen alsmede voor de kandidaat personeelsafgevaardigden, *BS* 29 maart 1991.

¹⁵⁵ Voorz. Arbrb. Brussel nr. 06/02456, 6 februari 2006, *onuitg.*, met weergave J. BUELENS en I. FLACHET, “Ontslag vakbondsvrouw Vindevoghel was discriminatie”, *Juristenkrant* 2006, afl. 124, 4; weergave I. PLETS, *Or. (Katern)* 2006, afl. 3, 2.

¹⁵⁶ Arbh. Brussel (1e k.) nr. 284, 6 april 2007, met weergave J. BUELENS en I. FLACHET, “Zaak-Vindevoghel: arbeidshof bevestigt discriminatie vakbondsafgevaardigde”, *Juristenkrant* 2007, afl. 149, 11; *JTT* 2007, afl. 985, 348, met noot K. SALOMEZ; *Soc. Kron.* 2008, afl. 1, 15, noot J. BUELENS.

¹⁵⁷ Cass. 19 mei 2008, nr. S.07.0068/N, *JTT* 2008, afl. 1019, 394, noot; *Pas.* 2008, afl. 5, 1219; *RABG* 2009, afl. 3, 157, noot V. DOOMS.

onregelmatige stakingen dat nog door een minderheid van de rechtsleer¹⁵⁸ wordt verdedigd, vindt geen steun in de rechtspraak van de arbeidsgerechten. De rechtspraak van de arbeidsgerechten in de jaren 1990 en 2000 ligt in het verlengde van de rechtspraak van het einde van de jaren 1980. Zo bevestigt ze dat de niet-naleving van bij CAO afgesproken procedures geen dringende reden uitmaakt. Volgens de arbeidsrechtbank van Brussel¹⁵⁹ kan wanneer de aanzeggingstermijn te kort is, dit feit enkel worden toegerekend aan de vakbond, niet aan de stakers. Ook voor het arbeidshof van Bergen¹⁶⁰ blijft de staking een recht ondanks de miskenning van de procedures, ook voor twee niet-verkozen kandidaten en vakbondsafgevaardigden. Het mandaat is geen verzwarende omstandigheid, de clausules in CAO's zijn obligatoire bepalingen en binden alleen de ondertekende vakbonden. De werknemers moeten bovendien kunnen vertrouwen op de legitimiteit van hun actie, die plaatsvond met instemming van de vakbondssecretaris. In hetzelfde arrest stelde het arbeidshof ook dat de deelname aan een stakerspost, zonder noemenswaardig geweld, niet de grens van het toelaatbare in het geval van een collectief conflict overschrijdt. Recent weigerde van het arbeidshof van Brussel¹⁶¹ nog een bezetting als dringende reden te erkennen op basis van een beschikking van de kortgedingrechter die de bezetters had bevolen de site te verlaten. Het arbeidshof achtte zich niet gebonden door de beschikking die slechts een voorlopige maatregel is.

Nog twee maal beoordeelde de rechtspraak de finaliteit van een stakingsactie in het kader van een ontslag om dringende reden. In een sterk door DORSEMONT bekritiseerd vonnis erkent de arbeidsrechtbank van Antwerpen¹⁶² een dringende reden in hoofde van een individuele werknemer die een staking uitlokt tegen het door de sociaal bemiddelaar voorgesteld raamakkoord. Volgens de rechtbank is de stakingsactie een doelloze actie, omdat de meerderheid van de werknemers voor het raamakkoord waren, de staking niet was aangekondigd en er geen eisen werden gesteld. Een laatste arrest waarin gewag werd gemaakt van het onwettig oogmerk van een staking, was een arrest van het arbeidshof van Brussel¹⁶³, dat werd gewezen nadat een arrest van het arbeidshof van Bergen door het Hof van Cassatie¹⁶⁴ was verbroken. In dit arrest werd het uitschakelen van de elektriciteitsvoorziening door een lid van het CPBW beschouwd als een dringende reden. Doorslaggevend was dat ging het om een opzettelijke beschadiging van de goederen van de werkgever, maar het hof vond ook het oogmerk onwettig in de mate dat het erin bestond een bedrijf van elektriciteit te beroven waar de werknemers weigerden te staken¹⁶⁵.

¹⁵⁸ C.-E. CLESSE, "Licenciement abusif et exercice du droit de grève, *Ors.* 2005, nr. 4, 23-24 ; N. BEAUFILS, "Droit de grève en bref: principes de base et nouvelles tendances", *JTT* 2010, 130-131.

¹⁵⁹ Arbrb. Brussel 26 juni 1996, *JTT* 1996, 504-507, met noot C. WANTIEZ.

¹⁶⁰ Arbh. Bergen 7 mei 2002, *JTT* 2002, 481-484.

¹⁶¹ Arbh. Brussel 5 november 2009, A.R. nr. 2009/AB/52381, *JTT* 2010, 139-144 en Arbh. Brussel 5 november 2009, A.R. nr. 2009/AB/52386, *onuitg.*, besproken door I. VAN HIEL, "Bedrijfsbezetting is geen dringende reden", *Juristenkrant* 2010, afl. 201, 16.

¹⁶² Arbrb. Antwerpen 18 mei 2001, *onuitg.*, besproken door F. DORSEMONT, "Staking mag niet afhangen van wil meerderheid", *Juristenkrant* 2001, afl. 34, 12.

¹⁶³ Arbh. Brussel 18 december 2003, *JTT* 2004, 195-197.

¹⁶⁴ Cass. 27 januari 2003, *JTT* 2003, 121.

¹⁶⁵ Zie ook de bespreking in M. DE VOS en P. HUMBLET, "Bloemlezing arbeidsrecht: juli 2003 – juli 2004", *Or.* 2005, nr. 6, 158-159.

Dat stakingsfeiten aanleiding geven tot een dringende reden, blijft echter zeer uitzonderlijk. Hetzelfde geldt voor het ontslag van stakers, met een opzeggingstermijn of –vergoeding, wat al sinds het begin van de jaren 1980 wordt beschouwd als willekeurig ontslag voor arbeiders of misbruik van ontslagrecht voor bedienden¹⁶⁶. In de gepubliceerde rechtspraak vinden we weinig gevallen terug waarin stakers hun ontslag betwisten en een vergoeding wegens willekeurig ontslag of misbruik van ontslagrecht eisen. Tot 1990 komen dergelijke geschillen nog aan bod in de rechtspraakoverzichten¹⁶⁷. Na 1990 is dat niet meer het geval¹⁶⁸. Een zeldzaam voorbeeld is het vonnis van de arbeidsrechtbank van Brussel¹⁶⁹ dat op 28 juni 1996 een vergoeding voor willekeurig ontslag toekent aan een werknemer die werd ontslagen wegens zijn deelname aan twee door de vakbond georganiseerde stakingen die de werkgever onterecht onregelmatig achtte.

B. De procedures in kort geding

Beperkt in hun mogelijkheden om sanctionerend op te treden ten aanzien van stakers, gaan werkgevers vanaf het einde van de jaren 1980 op zoek naar andere methodes om op te treden tegen stakingen¹⁷⁰. Geïnspireerd door de procedures in kort geding tegen de bedrijfsbezettingen in de jaren 1970, zullen ze via een eenzijdig verzoekschrift proberen te voorkomen dat de staking plaatsvindt of ze, eens gestart, zo snel mogelijk trachten te beëindigen¹⁷¹. Deze nieuwe vorm van optreden wordt door HUMBLET preventief of curatief genoemd in tegenstelling tot de tot dan toe gehanteerde methodes die repressief waren¹⁷². Een eerste poging die daartoe succesvol werd ondernomen, was het verbod van een staking door het SABENA-personeel in 1987¹⁷³. Dat rechters werknemers – in strijd met artikel 1385bis Ger. Wb. – verboden te staken onder verbeurte van een dwangsom, lokte onmiddellijk kritiek in de rechtsleer uit¹⁷⁴. Sommige auteurs vonden dat het beroep op de rechter afbreuk deed aan de tussen de sociale partners bestaande consensus dat overheidsinterventie in collectief overleg en collectieve conflicten moet worden geweerd¹⁷⁵. Anderen wezen erop dat de wetgever collectieve geschillen uit de

¹⁶⁶ W. VAN EECKHOUTTE, “Het stakingsrecht in de privé-sector in België”, *TSR* 1982, 266; W. VAN EECKHOUTTE, “Staking en uitsluiting en de individuele arbeidsverhoudingen”, *TSR* 1987, 423.

¹⁶⁷ Zie D. CUYPERS, “Overzicht van rechtspraak 1980-1986: willekeurig ontslag”, *Or.* 1988, nr. 3, 74-79; D. CUYPERS, “Overzicht van rechtspraak (1987-1989) – Willekeurig ontslag en misbruik van ontslagrecht”, *Or.* 1990, nr. 12, 256-263.

¹⁶⁸ S. GILLIAMS, “Een evenwichtsoefening van Vrouwe Justitia: Dansen op een slappe koord tussen ontslagvrijheid en sociale bescherming”, *JTT* 1996, 229-235; D. CUYPERS, “Overzicht van rechtspraak willekeurig ontslag en misbruik van ontslagrecht 1990-1996”, *Or.* 1997, nr. 8-9, 165-172 (deel 1) en *Or.* 1997, nr. 10, 186-196 (deel 2); G. HELIN, “Licenciement et abus de droit”, *Ors.* 1998, nr. 10, 177-187.

¹⁶⁹ Arrrb. Brussel 26 juni 1996, *JTT* 1996, 504-507, met noot C. WANTIEZ.

¹⁷⁰ P. HUMBLET, “Kort geding en collectief conflict – Diabolische procedure of laatste redmiddel tegen syndicaal hooliganisme?” in W. VAN GERVEN, P. VAN ORSHOVEN, e.a., *De norm achter de regel – Hommage aan Marcel Storme*, deel 1, Deurne, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1995, 140-142.

¹⁷¹ P. HUMBLET, “De onbevoegdheid van de rechter om tussen te komen in collectieve conflicten: taboe of mythe?”, *Or.* 1987, 230.

¹⁷² P. HUMBLET, “Het boemerangeffect van de tolerantie: van repressie naar preventie in het collectief arbeidsconflictenrecht”, *Or.* 1989, 102.

¹⁷³ Kort Ged. Rb. Brussel 5 augustus 1987, *TSR* 1987, 464.

¹⁷⁴ B. DUBOIS, “Juridische benadering van het collectief geschil”, in Seminarie voor Sociaal Recht RUG, Belgische Vereniging van Bedrijfsjuristen en Vereniging der Directeurs van Personeelsdiensten, *Studiedag Gent 27 november 1987*, 402.

¹⁷⁵ M. RIGAUX, “De materiële bevoegdheid van de arbeidsrechtbank inzake werkstakingen; kanttekeningen bij Cass., 28 januari 1991”, *Soc. Kron.* 1991, 289.

bevoegdheidssfeer van de rechterlijke macht had willen uitsluiten¹⁷⁶. Tegelijk stelde een deel van de doctrine de vraag naar de aanwijzing van de bevoegde rechter.

Terwijl de meeste auteurs¹⁷⁷ de arbeidsrechtbank het meest geschikt achtten, gaven werkgevers er de voorkeur aan hun vorderingen in te stellen bij de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg¹⁷⁸. Voor de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg kan een belangenconflict gemakkelijk worden gekwalificeerd als een rechtsgeschil, omdat de staking vanuit haar aard op gespannen voet staat met de basisprincipes van het burgerlijk recht, zoals artikel 1134 BW, 1382 BW en artikel 544 BW. Zo komt de staker zijn contractuele verplichting om te werken niet na, berokkent hij de werkgever schade en kan hij het eigendomsrecht schenden¹⁷⁹. Als gevolg van de door de rechtsleer geuite kritiek¹⁸⁰, wordt sinds het eind van de jaren 1990 echter geen verbod van de staking zelf meer gevraagd of opgelegd. Verzoekschriften en beschikkingen benadrukken – vaak onder verwijzing naar internationale normen – dat ze het stakingsrecht erkennen. Aan het stakingsrecht wordt evenwel een beperkte interpretatie gegeven die alleen het collectief neerleggen van de bedongen arbeid als een staking beschouwd en alles wat daar buiten valt als een ontoelaatbare feitelijkheid. Stakersposten worden geïsoleerd van het recht te staken, het juridisch kader waartoe ze behoren¹⁸¹. Niettemin bestaat er ook kortgeding rechtspraak die het posten als een normale uitoefening van het stakingsrecht beschouwt. Dat geldt bijvoorbeeld voor het arrest van het Hof van Beroep van Brussel van 14 januari 1994¹⁸². Het tegen dit arrest ingestelde cassatieberoep werd verworpen¹⁸³.

Geleidelijk aan gaan de voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg het stakingscontentieux overnemen van de arbeidsgerechten. Volgens BREWAEYS, DORSSEMONT en SALOMEZ vormt de kortgeding rechtspraak heden dan ook de belangrijkste bron van stakingsreglementering¹⁸⁴. Sinds het einde van de jaren 1980 daalt het aantal gepubliceerde uitspraken van arbeidsgerechten waarin een ontslag omwille van staking wordt betwist. Ook in de rechtspraakoverzichten wordt er geen aandacht

¹⁷⁶ M. STROOBANT, “Stakingsverbod en stakingsrecht: naar een nieuwe jurisprudentie?”, *JTT* 1987, 434.

¹⁷⁷ W. RAUWS, “De materiële bevoegdheid tot uitdrijving in geval van bedrijfsbezetting”, *RW* 1987-88, 137-145; J. LAENENS, “De rechter in kort geding: laatste bolwerk inzake collectieve geschillen” in *Actuele problemen 3*, Kluwer Rechtswetenschappen, 1990, 291-310.

¹⁷⁸ Zie evenwel Kort Ged. Arbh. Bergen 9 december 1986, *TSR* 1987, 218, waarin de voorzitter van het arbeidshof het verhinderen van de toegang van een zusterbedrijf als een feitelijkheid beschouwt en de stakers opgedraagt er een einde aan te maken.

¹⁷⁹ P. HUMBLET, “Naar een stakingswet?”, *Soc. Kron.* 1998, 27.

¹⁸⁰ M. STROOBANT, “Stakingsvrijheid en stakingsverbod: naar een nieuwe jurisprudentie?”, *JTT* 1987, 440; V. PERTRY, “Staking: een feitelijkheid die in kort geding verboden kan worden? (noot onder Burg. Brussel (kort ged.) 12 februari 1988), *Soc. Kron.* 1988, 181; J. PETIT, “Gaaf de rechter werkstakingen verbieden?”, *Or.* 1993, 236; P. HUMBLET, “Kort geding en collectief conflict – Diabolische procedure of laatste redmiddel tegen syndicaal hooliganisme?” in W. VAN GERVEN, P. VAN ORSHOVEN, e.a., *De norm achter de regel – Hommage aan Marcel Storme*, deel 1, Deurne, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1995, 140-142; F. DORSSEMONT, “De NMBS-stakingsverboden: een gemiste kans tot reflectie over de grenzen van het recht te staken”, *Soc. Kron.* 2000, 414.

¹⁸¹ M. RIGAUX, “De interventie van de burgerlijke rechter in collectieve arbeidsconflicten: naar een kentering in de rechtspraak bij urgentie op eenzijdig verzoekschrift”, noot onder Brussel 14 januari 1994, *RW* 1993-94, 1058.

¹⁸² Brussel 14 januari 1994, *RW* 1993-94, 1056-1059, met noot M. RIGAUX.

¹⁸³ Cass. 31 januari 1997, *Arr. Cass.* 1997, 140, concl. X. DE RIEMAECKER; *Bull.* 1997, 148; *Pas.* 1997, I, 148; *RW* 1997-98, 605, concl. X. DE RIEMAECKER, met noot; *Soc. Kron.* 1998, 23, met noot P. HUMBLET; *TBH* 1997, 367, concl. X. DE RIEMAECKER; *TRD&I* 1997, afl. 6, 39.

¹⁸⁴ E. BREWAEYS, F. DORSSEMONT en K. SALOMEZ, “Rechterlijke tussenkomst bij collectieve conflicten”, *N/W* 2003, nr. 31, 547.

meer aan besteed¹⁸⁵. Over beschikkingen in kortgeding wordt daarentegen steeds meer gepubliceerd¹⁸⁶. Wanneer de kortgeding rechtspraak wordt vergeleken met de rechtspraak van de arbeidsgerechten, valt op dat dezelfde actievormen, zoals het vermelde plaatsen van stakersposten, die door de arbeidsgerechten reeds lange tijd aanvaardbaar worden geacht, door de voorzitters van de rechtbank van eerste aanleg meestal worden afgekeurd. Zo zullen piketten vaak strijdig worden bevonden met vermeende subjectieve rechten, zoals het eigendomsrecht, de vrijheid van handel en nijverheid van de werkgever en de vrijheid van arbeid van de werkwilligen, terwijl ze voor de arbeidsgerechten geen dringende reden meer uitmaken.

De kortgeding rechtspraak blijkt ook veelvuldig criteria te hanteren waaraan in de rechtspraak van de arbeidsgerechten weinig of geen belang meer wordt gehecht. De voorbeelden die BREWAEYS, DORSSEMONT en SALOMEZ¹⁸⁷ vermelden als criteria die de kortgedingrechter gebruikt bij zijn beoordeling, zoals de afweging van belangen, de minst schadelijke uitoefeningswijze, de nagestreefde doeleinden, de onredelijke of overdreven eisen, de aanwending in een rechtsconflict of het niet respecteren van aanzeggings- en verzoeningsprocedures, zijn argumenten die in de jaren 1980 ook in de rechtsleer over de staking als dringende reden voorkwamen, maar sindsdien nog zelden worden aanvaard door de arbeidsgerechten. De stakingsrechtspraak van de kortgeding rechters oefent op haar beurt een invloed uit op de rechtspraak van de arbeidsgerechten, maar deze lijken de kortgeding rechters niet te volgen. Zo achtte het arbeidshof van Brussel zich in het arrest van 5 november 2009¹⁸⁸ niet gebonden door de beschikking van de kortgeding rechter. Het hof stelde dat het stakingsrecht van nature raakt aan de vrijheid van ondernemen van de werkgever, de vrijheid van arbeid van de werkwilligen en het eigendomsrecht en vreedzame acties daarom niet als feitelijkheden kunnen worden gekwalificeerd, want dat zou aan het stakingsrecht elke effectiviteit ontnemen.

Het toenemend gebruik van kortgeding procedures zette de rechtsleer ertoe aan op zoek te gaan naar alternatieven methodes om collectieve geschillen te beslechten. Sommige auteurs pleitten voor de uitbreiding van de Wet Prestaties Algemeen Belang¹⁸⁹ tot gewezen overheidsbedrijven. Anderen stellen voor de staking te reglementeren via een stakingswet en daarnaast, ter voorkoming van collectieve

¹⁸⁵ Zie H. BUYSENS, "Ontslag wegens dringende reden – Kroniek van rechtspraak 1982-1984", *RW* 1985-86, 1470-1482; H. BUYSENS, "Ontslag wegens dringende reden – Kroniek van de rechtspraak 1985-1987", *RW* 1988-89, 1015-1023; H. BUYSENS, "Ontslag wegens een dringende reden – Kroniek van de rechtspraak 1988-1990", *RW* 1991-92, 665-673; H. BUYSENS, "Ontslag wegens dringende reden – kroniek van de rechtspraak 1991-1997", *RW* 1998-99, 553-561; M. DUMONT en L. PELTZER, "Chronique de jurisprudence inédite: licenciement pour motif grave", *Soc. Kron.* 2001, nr. 5, 231-241.

¹⁸⁶ Naast de reeds geciteerde auteurs, kunnen we ook vermelden: O. VANACHTER, "De tussenkomst van de rechter bij collectieve arbeidsgeschillen", *TSR* 1995, 3-39; J. LAENENS en M. RIGAUX, "Het posten als onderdeel van een normale uitoefening van het recht te staken: kanttekeningen bij Cass., 31 januari 1997", *RW* 1997-98, 598-601; B. ADRIAENS en D. DEJONGHE, "De rechterlijke tussenkomst bij stakingen. Een analyse van de rechtspraak inzake de oktoberstakingen tegen het generatiepact", *JTT* 2006, afl. 939, 69-80; F. SAELENS en S. MARQUANT, "Stakingen en stakingspiketten, een stand van zaken", *Or.* 2008, nr. 5, 130-143.

¹⁸⁷ E. BREWAEYS, F. DORSSEMONT en K. SALOMEZ, "Rechterlijke tussenkomst bij collectieve conflicten", *NJW* 2003, nr. 31, 548.

¹⁸⁸ Arbh. Brussel 5 november 2009, A.R. nr. 2009/AB/52381, *JTT* 2010, 139-144 en Arbh. Brussel 5 november 2009, A.R. nr. 2009/AB/52386, *onuitg.*, besproken door I. VAN HIEL, "Bedrijfsbezetting is geen dringende reden", *Juristenkrant* 2010, afl. 201, 16.

¹⁸⁹ M. RIGAUX en F. DORSSEMONT, *Vitale behoeften, essentiële diensten, minimumprestaties en stakingsrecht*, Antwerpen – Groningen, Intersentia, 2003, 213 p.

conflicten, de bevoegdheden van de personeelsafgevaardigden uit te breiden¹⁹⁰. De laatste jaren kan ook een hernieuwde aandacht voor bemiddeling worden opgemerkt¹⁹¹.

C. Over derdenverzet, collectieve klachten en Europees recht

Waar de vakbonden zich vroeger noodgedwongen neerlegden bij de kortgeding rechtspraak¹⁹², bieden ze de laatste jaren steeds vaker juridisch weerwerk. In het najaar van 2008, na de stakingen tegen het Generatiepact, tekenden ze voor het eerst systematisch derdenverzet aan¹⁹³. Ze werden echter geconfronteerd met procedurele moeilijkheden. Op het ogenblik waarop het derdenverzet behandeld wordt, is de actie al beëindigd en de termijn van de beschikking reeds afgelopen, zodat de rechtbank waarbij het derdenverzet aanhangig is gemaakt, het vaak niet meer mogelijk acht om uitspraak te doen. De mogelijkheid om derdenverzet in te stellen wordt dan hypothetisch¹⁹⁴. Een arrest van het hof van beroep van Gent dat een derdenverzet om deze reden onontvankelijk had verklaard, werd echter door het Hof van Cassatie vernietigd in een recent arrest van 4 april 2011¹⁹⁵. Het hof van beroep had beslist dat de maatregelen op het ogenblik van de uitspraak elk spoedeisend karakter hadden verloren, zodat ze waren vervallen en de procedure op derdenverzet geen voorwerp meer had. Volgens het Hof van Cassatie was deze beslissing niet naar recht verantwoord, omdat het hof van beroep geweigerd had een uitspraak doen over de conformiteit met de wet van de beslissing op derdenverzet, hoewel beide partijen daarom hadden gevraagd.

Terzelfdertijd lijkt, na de in de rechtsleer geuite kritiek op de eenzijdigheid van de procedures¹⁹⁶, ook in de rechtspraak de tegensprekelijkheid een factor van belang te worden¹⁹⁷. Van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg in Mechelen¹⁹⁸ werd een beschikking gepubliceerd waarin de vordering van de werkgever om deze reden werd afgewezen. Dat de beschikking werd gepubliceerd, is op zichzelf al opmerkelijk. Aan eenzijdige verzoekschriften die worden afgewezen, wordt meestal geen ruchtbaarheid gegeven. Ook voor de voorzitter van de rechtbank van Veurne¹⁹⁹ is het gebrek aan tegensprekelijk debat, hoewel de protagonisten van de staking bij de werkgever bekend waren, het argument om het

¹⁹⁰ P. HUMBLET, "Modestes propositions à tous ceux qui croient encore au dialogue social" in X, *Actualités du dialogue social et du droit de grève*, Etudes pratiques de droit social, Waterloo, Wolters Kluwer, 2009, 115-119.

¹⁹¹ R. VAN DEN HEULE, "Het bijleggen van collectieve arbeidsgeschillen", Or. 2011, afl. 1, 12-23; M. RIGAUX en P. HUMBLET, *Conciliation, médiation et arbitrage – Vers une régulation européenne des modes alternatifs de règlement des conflits (collectifs) du travail?*, Cahiers du Reges-Forum, Brussels, Bruylant, 2011, 268 p.

¹⁹² Wel sloten de vakbonden op het 18 februari 2002 met de werkgeversorganisaties het "Herenakkoord" om gerechtelijke tussenkomst in collectieve conflicten te voorkomen. Zie http://vbo-feb.be/search_results/title-herenakkoord/#searchForm.

¹⁹³ J. BUELENS en L. MICHIELSEN, "Biergigant bijt in stof bij sociaal conflict", *Juristenkrant* 2010, afl. 203, 16.

¹⁹⁴ P. HUMBLET, "Kort geding en collectief conflict – Diabolische procedure of laatste redmiddel tegen syndicaal hooliganisme?" in W. VAN GERVEN, P. VAN ORSHOVEN, e.a., *De norm achter de regel – Hommage aan Marcel Storme*, deel 1, Deurne, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1995, 151.

¹⁹⁵ Cass. 4 april 2011, nr. C.09.0597.N., *onuitg.*

¹⁹⁶ P. HUMBLET, "Kort geding en collectief conflict – Diabolische procedure of laatste redmiddel tegen syndicaal hooliganisme?" in W. VAN GERVEN, P. VAN ORSHOVEN, e.a., *De norm achter de regel – Hommage aan Marcel Storme*, deel 1, Deurne, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1995, 145-146; E. BREWAEYS, F. DORSSEMONT en K. SALOMEZ, "Rechterlijke tussenkomst bij collectieve conflicten", *NJW* 2003, nr. 31, 556.

¹⁹⁷ B. LIETAERT, "Tegenspraak: voor werkgever bij inspecties, en voor werknemer bij stakingen", *RABG* 2009, afl. 3, 210-216.

¹⁹⁸ Vz. Rb. Mechelen 8 november 2008, *RABG* 2009, afl. 3, 204; ook besproken door J. BUELENS, "Stakingsrecht op een kruispunt", *Juristenkrant* 2008, afl. 179, 11.

¹⁹⁹ Vz. Rb. Veurne 3 december 2008, *RABG* 2009, afl. 3, 205-210.

derdenverzet in te willigen. Dezelfde motivering kan worden teruggevonden bij het hof van beroep van Luik dat de beschikking van de arbeidsrechtbank die het verzoek van de werkgever had afgewezen, bevestigde. Volgens het hof ging het om een perfect voorzienbare collectieve actie, georganiseerd door de representatieve werknemersorganisaties en de vakbondsafgevaardigden, waarvan de werkgever de identiteit kent. In die omstandigheden kon een tegensprekelijke procedure worden gevoerd, wat nog steeds de regel is²⁰⁰.

De vakbonden bewandelen ook andere pistes dan het derdenverzet, met name een beroep op de (controle-)instanties van de Raad van Europa. Door de drie representatieve werknemersorganisaties, werd met steun van het Europees Vakverbond, op 22 juni 2009 een collectieve klacht ingediend tegen België bij het Comité voor Sociale Rechten²⁰¹. De organisaties beklaagden zich erover dat de rechterlijke tussenkomst in sociale conflicten, in het bijzonder wat de beperkingen opgelegd aan stakersposten betreft, een schending uitmaakt van artikel 6, § 4, van het Herziene Europees Sociaal Handvest²⁰². De onverenigbaarheid van de kortgeding rechtspraak met artikel 6, § 4 werd al eerder opgeworpen in de conclusies van het Comité²⁰³ en aangetoond in de rechtsleer²⁰⁴.

Het is niet toevallig dat de vakbonden zich vaker dan vroeger tot supranationale instanties wenden. Het stakingsrecht kan immers op Europees vlak op steeds meer erkenning rekenen, wat ook de grotere interesse voor verdragsbepalingen, zoals artikel 6, § 4, in de Belgische rechtspraak en rechtsleer²⁰⁵ verklaart. Zo erkende het Europees Hof voor de Rechten van de Mens²⁰⁶ onlangs dat het stakingsrecht voortvloeit uit artikel 11 EVRM, zodat nu kan worden verdedigd dat de in de grondwet gewaarborgde vrijheid van vereniging in het licht van de recente rechtspraak moet worden gelezen²⁰⁷. Ook het Hof van Justitie stelde in *Laval*²⁰⁸ en *Viking*²⁰⁹ dat het recht om collectieve actie te voeren moet worden erkend als een grondrecht dat integraal deel uitmaakt van de algemene beginselen van gemeenschapsrecht.

De rechtspraak van het Hof van Justitie creëert evenwel ook nieuwe bedreigingen voor het stakingsrecht. Het Hof van Justitie dat het recht op collectieve actie als grondrecht erkende, woog het recht af tegen de

²⁰⁰ Luik, 13e kamer, 14 januari 2010, nr. 2010/RQ/4, *onuitg.*, weergave door J. BUELENS en L. MICHIELSEN, "Biergigant bijt in stof bij sociaal conflict", *Juristenkrant* 2010, afl. 203, 16.

²⁰¹ Collectieve klacht nr. 59/2009, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/Complaints_en.asp.

²⁰² Herziene Europees Sociaal Handvest van 3 mei 1996, goedgekeurd bij Wet van 15 maart 2002, *BS* 10 mei 2004, ed. 1.

²⁰³ European Committee of Social Rights, *Conclusions XVI-1*, 2002, vol. 1; *Conclusions XVIII-1*, 2006; *Conclusions 2010* (Belgium), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/ConclusionsIndex_en.asp.

²⁰⁴ F. DORSSEMONT, "La (non)-conformité du droit belge relatif à l'action collective par rapport à la Charte sociale européenne" in X, *Actualités du dialogue social et du droit de grève*, Etudes pratiques de droit social, Waterloo, Wolters Kluwer, 2009, 167-202.

²⁰⁵ Zie bv. F. SAELENS en S. MARQUANT, "Stakingen en stakingspiketten, een stand van zaken", *Or.* 2008, nr. 5, 131-132; N. BEAUFILS, "Droit de grève en bref: principes de base et nouvelles tendances", *JTT* 2010, 129-130.

²⁰⁶ EHRM 21 april 2009, *Enerji Yapi-Yol Sen v. Turkije*, nr. 68959/01; EHRM 12 november 2008, *Demir en Baykara v. Turkije*, nr. 34503/97, www.echr.coe.int/echr.

²⁰⁷ F. DORSSEMONT, "Artikel 11 EVRM: de missing link van het Belgische stakingsrecht", *Juristenkrant* 2009, afl. 190, 2.

²⁰⁸ HvJ 11 december 2007, C-438/05, *International Transport Workers' Federation en Finnish Seamen's Union v. Viking Line ABP en OÜ Viking Line Eesti*, <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=nl>.

²⁰⁹ HvJ 18 december 2007, C-341/05, *Laval un Partneri Ltd v. Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1, Byggettan en Svenska Elektrikerförbundet*, <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=nl>.

fundamentele vrijheden (*in casu* het vrij verkeer van diensten en van vestiging) van het VWEU²¹⁰, op basis van het proportionaliteitscriterium. Hoewel de arresten geen precedentswaarde hebben voor louter nationale geschillen²¹¹, gaan in de rechtsleer stemmen op om het proportionaliteitscriterium als toetsingsmechanisme in Belgisch recht in te voeren. SAELENS en MARQUANT stellen over de twee arresten: “De weg ligt daarmee open voor de Belgische rechtbanken om deze proportionaliteitstoets ook buiten de transnationale staking toe te passen en het doel van de stakingsactie af te wegen tegen de aangewende middelen”²¹². Ook BEAUFILS²¹³ noemt het proportionaliteitscriterium een zeer nuttig instrument voor de rechter om de regelmatigheid van een staking te beoordelen.

Deze rechtsleer gaat niet zover als om de Europese rechtspraak van toepassing te verklaren op louter Belgische situaties. Toch is het risico op oneigenlijk gebruik niet denkbeeldig²¹⁴. Bij het hof van beroep te Brussel is momenteel een zaak hangende waarin een aantal reizigers schadevergoeding vorderen van een aantal stakers en hun vakbondsvertegenwoordigers. Door een staking van het veiligheids- en luchthavenpersoneel op de luchthaven van Zaventem hadden ze hun geplande vlucht niet of slechts met vertraging kunnen nemen. Voor de rechtbank van eerste aanleg van Brussel riepen de eisers misbruik van stakingsrecht in, omdat ze vonden dat de eisen van de stakers onevenredig waren met de gevolgen van de staking, en omdat de staking niet werd voorafgegaan door een aanzegging. Ze verwezen daarbij naar hun “recht op mobiliteit” en het *Viking*-arrest. De rechtbank wilde overgaan tot een toetsing van de proportionaliteit van het gedrag van de stakers tot de nadelen die door de eisers werden geleden, maar moest vaststellen dat de eisers hadden nagelaten te preciseren aan welke “(grond)rechten” de staking dan wel afbreuk zou hebben gedaan. Daarom werden de debatten heropend²¹⁵. Omdat de verweerders tegen dit tussenvonnis hoger beroep aantekenden, wordt de zaak nu behandeld in beroep.

Besluit

Tot de ratificatie van het Europees Sociaal Handvest in 1990 bestond er in de Belgische rechtsorde geen uitdrukkelijke wetgevende bepaling die het stakingsrecht erkende. De staking werd in 1921 gedecriminaliseerd door de afschaffing van het coalitieverbod, maar de arbeidsrechtelijke gevolgen van de staking werden niet geregeld. Opeenvolgende regeringen deden pogingen om het stakingsrecht te erkennen en tegelijk te reguleren, maar stuitten op het verzet van de sociale partners. Lange tijd kreeg het stakingsrecht derhalve vorm door de rechtspraak en doctrine. Gingen de discussies in de jaren 1950 en 1960 nog over de vraag of de staking de arbeidsovereenkomst beëindigt of schorst, na de uitspraak van het Hof van Cassatie in 1967, verschuift de focus naar de mogelijksvoorwaarden van een ontslag om dringende reden. Algemeen wordt aanvaard dat het werk neerleggen kan, maar dan binnen de

²¹⁰ Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, PB C 115 van 9 mei 2008, 47.

²¹¹ F. DORSSEMONT, « Collective action in Belgium – Looking at the right to strike » in E. ALES en T. NOVITZ (eds.), *Collective Action and Fundamental Freedoms in Europe*, Antwerp – Oxford – Portland, Intersentia, 2010, 26-27.

²¹² F. SAELENS en S. MARQUANT, “Stakingen en stakingspiketten, een stand van zaken”, *Or.* 2008, nr. 5, 138.

²¹³ N. BEAUFILS, “Droit de grève en bref: principes de base et nouvelles tendances”, *JTT* 2010, 133.

²¹⁴ F. DORSSEMONT, “The potential impact and policy perspectives of Viking, Laval, Rüffert and Commission vs. Luxembourg cases for the Belgian legal system and the country’s industrial relations » in A. BUCKER en W. WARNECK (eds.), *Reconciling Fundamental Social Rights and Economic Freedoms after Viking, Laval and Rüffert*, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2011, 112 en 117.

²¹⁵ Rb. Brussel 29 oktober 2009, *onuitg.*, <http://www.advocava.be/status.php>.

context van een werknemersorganisatie en met respect voor CAO-afspraken. De jaren 1970 zijn een periode van alternatieve vormen van collectieve actie – bedrijfsbezetting, eventueel met verkoop in eigen beheer – en van verlies van controle door de vakbonden, getuige de vele stakingen zonder erkenning en/of respect voor aanzeggings- en verzoeningsprocedures. Veel van de geschillen van deze periode gaan dan ook niet over het recht om te staken, maar betreffen het recht van de individuele werknemer om te staken, los van een organisatie.

Na de baanbrekende arresten van het Hof van Cassatie van begin jaren 1980 vermindert het aantal geschillen en publicaties geleidelijk, om bijna volledig op te drogen na de ratificatie van het Europees Sociaal Handvest in 1990 en de totstandkoming van de Wet Bescherming Personeelsafgevaardigden in 1991. Geconfronteerd met een door de rechtspraak erkend stakingsrecht en door de wet beschermde afgevaardigden, worden werkgevers gedwongen het stakingsrecht te aanvaarden en af te zien van eventuele represaillemaatregelen. Werkgevers die willen optreden tegen stakers, zullen ze dat sinds het midden van de jaren 1980 eerder preventief doen, via een eenzijdige procedure in kort geding. Daarbij doen ze graag een beroep op burgerlijke rechters, geoefend in het beschermen van subjectieve rechten, maar minder vertrouwd met arbeidsverhoudingen, om tussen te komen in een collectief conflict, op een manier waarvoor arbeidsgerechten zouden terugschrikken. Het gebruik van kortgeding procedures op eenzijdig verzoekschrift wordt al decennia bekritiseerd in de rechtsleer. Toch bieden de vakbonden pas de laatste jaren juridisch weerwerk. Het instellen van derdenverzet tegen beschikkingen en het indienen van klachten bij de controle-instanties van de Raad van Europa zal ongetwijfeld leiden tot meer terughoudendheid bij de rechters. Zoals uit de *BAC*-zaak mag blijken, dienen zich evenwel al nieuwe bedreigingen voor het stakingsrecht aan.